

Cilt: VIII

Mart 1932

Sayı: 1

DARÜLFÜNUN EDEBİYAT FAKÜLTESİ MECMUASI

FELSEFE, İCTİMAİYAT, TARİH,
COĞRAFIYA, EDEBİYAT

İKİ AYDA BİR NEŞROLUNUR

BU SAYIDA:

MAKALELER	Sahife
Mimar Davut: Ahmet Refik B.	1-16
Patolojik Ruhیات: M. Şekip B.	17-25
İstanbul Vilâyetinin tabiî coğrafyasına bir nazar: İbrahim Hakkı B.	26-34
Beynelmilel ekonominin coğrafî çehresi: A. Macit B.	35-66
Paris beynelmilel coğrafya kongresi: A. Macit B.	67-82
Yeni neşriyat: Dr. Orhan Sadeddin B.	83-74

— İSTANBUL —
MATBAACILIK VE NEŞRİYAT
TÜRK ANONİM ŞİRKETİ
— 1 9 3 2 —

Beynelmilel ekonominin cografî çehresi

Dünyayı altüst eden büyük muharebenin, dünya iktisadiyatına yeni bir istikamet, bir vechе verdiği fikri, iddiası esaslı bir tetkike, tahlile her halde dayanamaz. Şüphesiz büyük muharebe, ölüleriyle, harabelerile silâha sarılan nesilleri fena halde sarstı; şüphesiz bazı hükûmetlerin maddî mevcudiyetleri, onları kısıkıvrak bağliyan ve âdeta dar bir kılıf içine sokmuş olan hudutlardan dolayı pek büyük sıkıntılar içindedir, yine şüphesiz galiplerin mağluplara imzalattıkları bazı muahedeler bazı hükûmetleri nefes alamıyacak bir hale soktu. Fakat ne kadar tahripkâr olursa olsun, muharebe beşeriyetin iktisadî mukadderatında, vaktile buhar tatbikatının bu mukadderat üzerine yaptığı derecede derin ve umumî bir ihtilâl meydana getirmemiştir. Beynelmilel ekonomide his ve idrak olunan bazı temayüller büyük muharebe tarafından olsa olsa sadece tesri edilmiştir. Bu temayülât, ölü dalgalar gibi, artık yerinden kımıldanmıyacak kadar sağlam zannolunan sınaî müessesatı, daha 1914 den pekçok evvel sarsmağa ve kat'î istikametini artık çizmiş zannolunan ticarî cereyanların mihverini değiştirmeye başlamış idi. İktisadî uzviyetin pek muazzam olan ileri atılmaları «pulsation» meyanında, bir çoğu gerek şümulleri ve gerekse bu ileri atılmada gösterdikleri dinçlik cihetlerinden nazarı dikkatimizi celbetmeğe şayandırılar: petrol, kauçuk, ağaç hamuru, sun'î ipek, alüminyum gibi yeni bazı unsurların akılları durduracak derecede süratli olan inkişafı; Amerikaya veya Pasifik memleketlerine yerleşmek üzere yavaş yavaş Avrupadan uzaklaşan büyük sanayi ve ticaret ocaklarının merkezlerinin tebdili meyki etmesi hadisesi; sınaî ekonominin bütün yer yüzüne yayılması, şimdiye kadar arkaik ekonomili olan mintakalarda da modern imalâthanelerin inkişafı; bazı memleket gruplarının bazı manifatura tiplerinde ihtisas kesbetmesi; ziraî birçok memleketlerde küçük işletmenin «petite exploitation» tekâmülü gibi. İktisadî tekâmülün bu umumî çehrelerini tahlil badehu bir nevi umumî plançada teksif etmek bir coğrafyacı için her halde faydadan hali değildir.

Bu plânçoyu tesis için, Cemiyeti Akvam ve bilhassa Beynelmilel iktisat konferansı tarafından toplanmış ve paha biçilemeyecek derecede kıymetli olan vesikalardan «documentation» dan istifade ettik. Bugün hiçbir kimse Cemiyeti Akvamın, iki büyük devlet beyninde çıkacak olan bir muharebeyi menedip edemeyeceğini kestiremez. Fakat bu cemiyet, bütün dünyadaki iktisadî meselelerin tetkiki sayesinde, milletleri birbirinden uzaklaştıran sebpelerden ziyade birleştiren sebepleri ve bunları birbirine hasım yapan illetlerden ziyade birbirine bağliyan ve mütesanit

yapan sebepleri göstermeğe yardım edebilir. Beynelmilel iktisadî konferans için teşebbüs edilen bu anketin daimî bir anket haline münkalip olmasını temenni edelim. Romada beynelmilel bir ziraat institümü vardır. Genéve'de de hepsi aynı fikirlerden mülhem biri sanayi, bir diğeri ticaret ve bir diğeri nüfus için ayrı ayrı beynelmilel enstitülere malik olalım. Cemiyeti Akvam pek zengin olan bütçesinden bir parçasını iktisadî ilme hasrederse bütün âlimleri kendisine minnettar kılar. Fransız nazırlarından biri «Genéve imdat zillerinin merkez postası halini alacaktır» diyordu. Buraya bir de iktisadî hayatın imdat zilini yerleşirmek icap eder. Filhakika bu nevi ziller çok gürültü ederler; imdat işaretlerinin bir panik tevhit etmemesine gayret olunmalıdır. Hiç şüphe yok ki daimî olarak tanzim ve tertibini temenni ettiğimiz bu mesai esnasında, daima, ilmî mefkûrenin ana hattı olarak kalması zaruridir.

Cemiyeti Akvamın vesikaları ile beraber, bugün medenî dünyanın hemen her tarafında mevkute ve gazetelerde durmadan intişar eden istihbarat membalarını da kullandık; şimdi «ekonomik» her tarafta alâka ve merak uyandırmıştır; ekonomik'in insanların «Standart of life» ini tanzim ettiğini ve milletlerin hayatına hâkim olduğunu görüyoruz. Binaenaleyh hiçbir zaman zamanımızda olduğu kadar iktisadî neşriyat bolluğuna tesadüf olunamamıştır diyeceğiz.

I. İPTİDAÎ MADDELER VE GIDAÎ UNSURLAR.

İstihsalde müşahede olunan umumî tezayüt — Mahallî vakıaların müşevveşliği arasında beliren cihanşümul vakıalar meyanında bir tanesi, hiç olmazsa şimdilik beşeriyetin açlıktan ölmesinden korkanları tatmin edebilecek bir mahiyettedir: İnsanların yeryüzünde mütemadî olan tezayüdüne mukabil dünya istihsalinin de daimî bir surette arttığı müşahede olunmaktadır.

İptidaî madde ve gidaî unsurlar istihsalâtının heyeti umumiyesini nazarı itibara alırsak, Avrupa müstesna olmak üzere, her tarafta mevcut istatistiklere istinaden bu istihsalin artmakta olduğunu görürüz. Dünya nüfusu 1925 te 1913 dünya nüfusundan sadece yüzde beş bir fazlalık irae ettiği halde aynı senelerde istihsalin yüzde 16 - 18 nisbetinde çoğaldığını görürüz.

İnsanların miktarı marşandizlerin hacmi kadar artmamış olduğundan, yeknazarda istihsal fazlası var zannına kapılabiliriz. Hakikatte, istihsalin tezayüdü, istihlâkin daha bolca olabilmesinin tahtı imkâna girmesi demektir. Binaenaleyh bu tezayüdü, hayat seviyesinin umumî bir surette yükselmesini temin edici bir hadise gibi tefsir edelim. Beşeriyetin servetini artıran bu tezayüt aynı zamanda onun aşayışını de daha müemmen bir hale kor. Dünyanın iştira kuvvetinin, zahirenin bu istihsal fazlalığı için pek zaif olduğunu ve binaenaleyh istihsalı indirmek icap ettiğini düşünmek hatadır. Şayet bazı mahsuller alıcı bulamıyorsa sebebi bunların maliyet fiatının pek yüksek olmasıdır; diğer taraftan bazı mahsullerin

satımı fena ise herhalde bunun sebeplerini **mahsulün** maliyet fiatlarının pek yüksek olmasında aramalıyız. Bazı mustahsillerde az verimi olan bazı mahsulleri terketmesini bilmedikleri gibi, talebi çoğalan diğer marşandizlerin istihsaline doğru dönmeğide bilmezler. Binaenaleyh umumi fazlai istihsalden bahsetmiyelim. Etrafta daha az sefalet daha az fukara olması için yer yüzünde insandan ziyade mahsul doğması her halde doğmamasından daha iyidir.

İstihsalin tezayüt ve terakkisi nasıl tevazzua uğramıştır — Bugün dünya, gerek zahire ve gerekse iptidai maddeler noktai nazarından her zamankinden pek çok zengindir. Fakat bu zenginliğin sureti tevezzüü daima Avrupanın aleyhine ve Amerikanın ve Pasifikin genç memleketleri lehine olmak üzere mutemadiyen değişmektedir.

1926 senesinde tetkik edilen başlıca 64 mahsule göre, istihsal, 1913 senesi istihsaline nazaran Asyada ve Okyanusyada dortte bir, Simali ve Cenubi Amerikalarda üçte bir derecesinde, Afrikada üçte birden fazla ve Orta Amerikada da yüzde elli nibetinde artmıştı; sadece Avrupa harpten evvelki istihsal seviyesini bulamamıştır. 1913 ten 1926 ya kadar, aşağıdaki cetveldende de anlaşılacağı veçhüzere, her kıtanın umumi istihsal hissesinin, Avrupanın aleyhine olarak değiştiğini görürüz:

	Avrupa	Ş. Amerika	Orta Amerika	Cenubi Rmerika	Afrika	Asya	Okynusya
1913	42,7	26,1	1,5	5,1	2,3	20,4	1,9
1926	36,2	29,7	2,2	5,7	2,8	21,4	2

1913 tenberi hububat istihsalı Avrupada gevşemiştir. Harpten evvelki 100 müş'iresile ifade olunan vasatiye nisbeten (1909 - 1913) Avrupa istihsalı 1926 da 97 yi geçmediği halde Simali Amerika 114, Cenubi Amerika 143, Okyanusya 157 ye yükselmiştir. Avrupa rekoltesi 1913 te, dünya rekoltesinin yüzde 25,2 sini irae ediyordu. 1926 da ise bu nisbet sadece yüzde 48,6ya düşmüştür. Binaenaleyh nüfusunu besliye bilmek için, Avrupa, başka yerlerden pek çok hububat almak mecburiyetindedir: Avrupa 1926 senesinde, çavdar, arpa ve yulaf mustesna olmak üzere hariçten 109,300,000 kental metrik buğday, 48,600,000 kental metrik mısır satın almıştır.

Buğdayın beynelmilel marşesinde Rusya ve Romanya ancak ikinci bir rol oynayabildikleri halde Canada, Arjentine, Avustralya ve Amerika Birleşmiş Devletleri dünyanın buğday ambarları halini almışlardır: 1925 de bu memleketler 137,000,000 kental buğday ihraç etmişlerdi.

Et istihsalı için de vaziyet aynıdır. Avrupa mustesna olmak üzere mutebaki diğer kıtaların hepsi et istihsallerini arttırmışlardır. Avrupa kendisine **lâzım** olan eti tamamlamak için ecnebi etine gitgide daha ziyade muftikir kalmaktadır: Arjentine, Avusturalya ve Yeni Zellandanın bütün et ihracatını bu kıt'a çeker.

Et ihracatı (Bin Kental hesabile)

	Arjentine		Avustralya		Yeni zeland	YEKÜN
	Donmuş sığır	Fri go rifiye sığır	Donmuş sığır	Koyun	Et (Bilhassa koyun)	
1912-1913	325	30	82	73	131	641
1926	227	431	97	39	154	948

Gıdaî unsurlar müstesna olmak üzere iptidaî maddelerin istihsalindeki müşîre (indice) 1913 tenberi bütün dünyada bir çeyrekten fazla yükselmiştir. Meselâ bu nisbet petrolden dolayı Orta Amerika için yarıdan fazlayı, kauçuk ve ipek yüzünden de Asya için bazan dörtte üçü bulmuştur. Hemen daima bu hususta Avrupanın vaziyetini, aluminyum ve sun'î ipek gibi bazı maddeler müstesna olmak üzere, alçalmış buluyoruz. Aşağıdaki tablo, maden ve metalürji sanayiinin, Avrupanın aleyhine olarak geçirmekte olduğu istihaleyi gösterir.

Cihan istihsalinin tevezzüü (Yüzde nisbetile)

		Madenler	Dökme	Çelik	Kömür
Avrupa	1913	52,1	57,94	56,62	50,9
	1926	39,1	45,13	44,21	47,3 (1925)
Şimalî Amerika	1913	41,5	41,23	42,91	42,7
	1926	51,1	51,46	53,46	44 (1925)
Orta Amerika	1913	1,3	—	—	0,1
	1926	1,7	—	—	0,1
Cenubî Amerika	1913	0,5	—	—	0,1
	1926	1,5	—	—	0,1
Afrika	1913	0,1	—	—	0,6
	1926	0,5	—	—	1
Asya	1913	3,4	0,77	0,45	4,5
	1926	4,8	2,72	2,02	6,2 (1925)
Okyanusya	1913	1,1	0,06	0,02	1,1
	1926	1,3	0,63	0,53	1,3 (1925)

Amerika Birleşmiş Devletlerinin, dünya istihsalâtında, ne kadar ağır bastığını ve bu memlekette maden ve metalürji sanayiinin ne hayretbahş inkişafa mazhar olduğunu bu cevel bize pek güzel gösterir. Asya ve Okyanusyanın bu husustaki terakkileri bize istikbalde Hindistan, Çin, Avustralya metalürji sanayiinin ne olacağını şimdiden hissettirmektedir.

Mahsulâtın başlıca grupları — İstihsalın kıt'a kıt'a teyezüzü coğrafisi yanında mahsulâtın grup grup iktisadî teyezüzünü de bilmek faydalıdır. Böylece iktisadî tekâmülün ve umumî ihtiyaçların, bazı mahsüllerin itilâ ve bazılarının da inhitatı ile ifade olunan diğer bir tablosunu elde etmiş oluruz. İstihsallerin bazıları dünyada azalmıştır: pancarsekeri, keten, yün, şili nitrati, maden kömürü. Bazıları da hububat, et, tütün, kahve, kenevir, pamuk, bakır kurşun gibi mütevazi bir derecede veya kamış şekeri, kakao, araşit (yerfıstığı) tabii ipek gibi oldukça ve nihayet kauçuk, petrol, ağaç hamuru, sun'î ipek, alüminyum, sun'î gübreler gibi fevkalâde çoğalmışlardır. Her grup mahsulün, hali hazır ekonomisinde işgal ettiği yeri tayin için bunları ayrı ayrı tetkik edelim.

Zahireler meyanında, harpten evvelki miktarlarından daha az istihsal olunanlar vardır: arpa, çavdar, şerbetçi otu ve bilhassa şeker pancarı. Bu mahsul harbin kurbanıdır. Avrupanın birçok memleketlerinde muharebe şeker fabrikalarını tahrip etti. 1926-1927 de, bilhassa Rusyanın şeker istihsalinde verdiği açık ile musap olan Avrupa şeker istihsalâtı, 1909-1913 senelerinin vasatî hasılâtının ancak yüzde 93 ünü bulabilmiştir. Her tarafta kamış sekerinin zaferine şahit olmaktayız. Bu şeker 1909 - 1913 te bütün şeker istihsalinin (pancar ve kamış beraber) yüzde 55 ini teşkil etmekte idi. Halbuki 1926 - 1927 de bu nisbet yüzde 67 yi bulmuştur. Buğdaya gelince bu hububat dünyada her zamankinden daha ziyade ekilmektedir; bundan başka et ve süt, kahve, kakao istihsalâtı da ziyadeleşmiştir. Bu çoğalma, bilhassa bazı Avrupa memleketleri için hayat seviyesinin yükseldiğine bir alâmettir ve bu yükselmenin bir neticesi olarak ta bu pahalı maddelerin arz ve talebi artmıştır.

Madenî alemde de, umumî seyir, istihsalın tezayüdü suretindedir. Bakır, kurşun, çinko, kalay, nikel, gümüş, alüminyum istihsalâtı tezayüt halindedir. Hatta nim mamul diyebileceğimiz dökme de bile bir çoğalma mahsustur. Çeliğe gelince, demir ve demir bakayasından daima geniş bir nisbette istifade eden bu maddenin, 1926 daki umumî istihsalâtı, 1913 teki cihan çelik istihsalâtının bir çeyreği nisbetinde fazla idi. Bu tezayütte en büyük hisse Amerika Birleşmiş Devletlerine isabet etmektedir. Burada nüfus başına isabet eden demir istihlâki bugün başlıca Avrupa memleketlerindeki vasatî istihlâkten bir misli fazladır. Fakat demirin ciheti istimali çoğaldığından, Avrupada çelik istihlâkinin tekâmül ve inkişafı, hiç şüphesiz yok ki, bu kıtada dahi büyük metalürjinin inkişafını mucip olacaktır.

Maden kömürü hali hazır ekonomisinin en umumî meselelerinden birini teşkil etmekte berdevamdır. Maamafih kömürün bir asırdanberi muzafferane olan umumî seyrinde bir yavaşlama belirmektedir. Mah-

rukat ekonomisinde bir yeni devrin başlamakta olduğunu da inkâr edemeyiz. 1926 senesine kadar yavaşlıyan, düşen cihan istihsali (maden kömürü) 1927 de 1913 senesi istihsalini geçmiştir. Bilmukabele kömür istihsalâkinin düşmekte olduğu ve bu yüzden de kömürün daima istihraç fazlası verdiği görülmektedir: bu istihraç fazlası Avrupa için 1913 te 68,5 milyon ton, 1925 te 117,1 milyon ton; 1926 da 92,4 milyon ton ve 1927 de 110,2 milyon ton idi. Bu istokların çoğalmasa iki sebepten ileri gelmektedir; bir taraftan, yakma metodlarının islâhından mütevellit ekonomili kullanma tarzlarının taammümü ve hava gazı ve elektrik istihsali için kömürün ancak bilvasıta istimali; diğer taraftan petrol ve beyaz kömürün maden kömürünün yerini alması. Ağır yağların istimali ise hemen hemen sanayiın her şubesinde taammüm etmektedir. Bu yağları istihlâk eden gemilerin miktarı seneden seneye artmaktadır. 1918 - 1919 senesinde denize indirilen gemilerden yüzde 66,2 si kömür ve sadece 33,8 i ağır yağlar istihlâk edecek şekilde inşa edildikleri halde 1925 - 1926 senelerindeki nisbet tamamen bunun aksine olmuştur. Kömür ile işliyenler sadeec yüzde 31,6 ve bilâkis ağır yağlar ile işliyecek olanlar yüzde 66,4 idi. 1914 te motörlü ve petrol yakabilecek vaziyette olan vapurların miktarı 1.544.000 ton iken 1927 de bu nisbet 22.752.000 tonu bulmuştur.

Arjentine'de trenler gitgide daha çok petrol kullanmaktadırlar. (1924 - 1925 de bu nisbet yüzde 21,5 idi.) Şilinin nitrat madenleri, kömür yerine ağır yağlar yakabilmek için makinalarını tadil etmişlerdir. Her tarafta bilhassa İsveçte, İtalyada, Kanadada beyaz kömürün, kuvvei muharrike meyanında oynadığı rol ehemmiyet kesbetmektedir. Sinaî inkişaf ve tealilerinin azemetine rağmen Amerika Birleşmiş Devletleri, kömür istihlâkini ağır bir surette artırmaktadırlar: 1923 - 1925 te, nüfus başına ve senede, bu istihlâk, 1909-1913 seneleri istihlâk nisbetini ancak 89 kilogram geçmekte idi. (Nüfus başına 4584 kilograma mukabil 4673 kilogram). Amerika, Britanya, Almanya, İtalya, İsviçre demiryollarında da işaret ettiğimiz veçhüzere gerek yakma için tatbik olunan ekonomili usullerden, gerekse demiryollarının kısmen elektrikleştirilmesinden ve nihayet otomobil ile nakliyatın demiryolu ile yapılan nakliyatı azaltmasından (Edebiyat fakültesi mecmuasının temmuz-eylül 1930 tarihli ve 17 numaralı nushasındaki yol ve demiryolları adlı tercüme makaleme müracaat.) dolayı maden kömürü sarfiyatı tenakus temektedir. İktisadî tekâmülün bu safhalarının ve tealilerinin azametine rağmen Amerika Birleşmiş Devletleri, kömür çıkarmak herhalde tehlikeli olsa gerektir.

Nescilere gelince, Rus buhranından dolayı keten istihsalinde tenezzül vardır. Afrika, Avusturalya, Amerikalarda daima artmakta olan yün istihsali bile diğer memleketlerin yün açığını kapayamadığından dolayı yün tedariki gittikçe güçleşmektedir. Yün az arz ve fakat çok talep olunan pahalı bir meta olarak kalmaktadır. Bilmukabele pamuk istihsali pek mahsus bir tezayüt kaydedegelmektedir. Harpten daha pekçok evvel bir pamuk kıtlığından korkuluyor ve müstemlekelerde bu ziraata müsait sahalar kemali iştiyakla aranıyordu. Filhakika hertarafta gerek pamuk ziraatına tahsis edilen sahaların ve gerekse istihsalin artmakta olduğuna şahidiz. 100

müş'iresile ifade olunan 1909-1914 devresine nisbetle, 1926-1927 de pamuk zeri-yatına tahsis olunan sahalarda, Amerika Birleşmiş Devletlerinde 138 e Cenubî Amerikada 230'a, Hindistanda 111're Mısırdaki 106'ya, Afrikanın mütebaki kısımlarında 545'e, bütün cihanda 127'e yükselmiştir. Cihan pamuk rekoltesi 1909-1914 deki 4,849,000 tondan (senelik vasatı) 1925-1926 da 5,980,000 tona geçmiştir. Tam manasile inkişaf halindeki mahsüller meyanında sıcak memleketlerin zeytî taneleri de nazarı dikkati celbeder: Soja baklası, araşit, kopra, palmye cevizi gibi zeytî maddelerin rekolte-leri 1913 ile 1926 arasında bir mislinden fazla artmıştır. Bu maddelerin istihsalinde Asyanın hissesi yüzde 44,3, Afrikenin yüzde 12,8, Okyanusyanın yüzde 6,6 dır. Bu terakkiler, dünya ekonomisinde medarî memleketlerin gitgide nekadarmühim bir mevki tutmağa başladıklarının birer alâmeti-dirler.

Bazı mahsullerin hayretbahş olan inkişafı. — Bazı mahsulâtın hayretbahş olan inkişafı, iktisadî tekâmülün hali hazır safhasında orijinal bir hâdise gibi görünmektedir. Bunlar bilhassa yeni sanayiînin talep ettiği iptidai maddeler, fennî yeni usullerin tatbiki sayesinde, azim miktarda istihsaline muvaffakiyet elveren nebatlar veya birdenbire kütle halinde işletilmesine imkân bulunmuş olan madenlerdir. Petrolü bir tarafa bırakacak olursak, zer suretile yetiştirilen kauçuk plantasyonlarının kauçuk istihsalinde yepyeni bir ekonomiye meydan verdiklerini görürüz.

1913 ve 1926 kauçuk istatistikleri bize hüdaî nabit kauçuğun baş döndürücü inhitatını ve mezru kauçuğun da yine baş döndürücü olan inkişaf ve tealisini pek güzel olarak göstermektedir. 100 müş'iresi ile gösterilen 1913 senesine nazaran kauçuk istihsali Cenubî Amerikada 67'ye (hüdaî nabit kauçuk) Afrikada 45'e (hüdaî nabit kauçuk) düştüğü halde Asyada 1186'ya (mezru kauçuk) fırlamıştır. Cihan kauçuk istihsali (yüzde hesabile) aşağıdaki şekilde tevezzüa uğrar:

	Cenubî Amerika	Afrika	Asya
1913.....	39,4	15,8	44,8
1926.....	4,7	1,2	94,1

Cihanda gazetelerin taammüm ve intişarı, ağaç hamuru istihsali meselesini, iktisadî vakıâların ön safına geçirmiştir. 1913'e nazaran (100 müş'iresile) bu istihsal 1926 da Avrupa için 154'e Şimalî Amerika için 207'ye Asya için 888'e ve bütün dünya için de 184'e fırlamıştır.

Umumî istihsal şu şekilde tevezzüe uğrar (yüzde hesabile):

	Avrupa	Cenubî Amerika	Asya
1913.....	55,3	43,9	0,8
1926.....	46,6	49,7	3,7

Sun'î ipek te fevkalâde bir inkişafa mazhar oldu. 1913 de 13,000 ton olan istihsal 1926 da 101,000 tonu bulmuştur. (Üçte ikisinden fazlası Avrupa fabrikalarında imal olunur.) Elektrik, otomobil ve tayyare sanayii

tarafından pekçok talep olunan alüminyum imali de 1913 ile 1926 seneleri arasında bir misli artmıştır. Sun'î gübreler de tıpkı sun'î ipek gibi pek parlak bir taali ve inkişafa mazhar olmuşlardır. Bu maddeleri, harp esnasında malzemei harbiye ve mühimmat yapmak üzere hazırlanan ve bugün sebebi mevcudiyetleri kalmadığı için sun'î gübre imalâthanelerine kalpolun fabrikalar hazırlamaktadır. Bu gübrelerden kireç nitratının istihsal miktarı harpten evvelkine nisbetle 3 misli ve kalsiyom synamid'ininki dört misli artmıştır. Bu sahada Avrupa fabrikalarının muvaffakiyet ve faikiyeti inkâr olunamaz. Bu hal Şili nitrat istihraç ve satışına pekçok dokunmuştur.

II — BEYNELMİLEL TİCARET

Beynelmilel ticarete ki tezayüdün, istihsal tezayüdü ile başa baş olmaması garip bir paradokstur. Bunun başlıca sebebi, istihsal olunan zahire ve maddelerin, tamamiye umumî sirkülâsyona tevdi edilememiş olmasıdır. Evvelâ iptidai maddeler istihsal eden bazı memleketler, bu maddeleri kendi fabrikalarında kendileri mamul maddeler haline çevirmek için ellerinden çıkarmamaktadırlar: Japonya, Canada, Çin, Amerika - Birleşmiş - Devletleri için mesele böyledir. Badehu arazi rejiminde meydana getirilen islahattan dolayı Romanya, Bulgaristan, Rusya gibi memleketlerde de artık köylüler buğday mahsullerinin mühim bir kısmını kendileri istihlâk etmekte olup ancak ehemmiyetsiz bir kısmını umumî ticarete arz etmektedirler. Avrupa mübadele kabiliyetinin sarılması da yine büyük harbin bir neticesidir: sayısız hükûmetleri ve bu hükûmetlerin her birinin yükselttiği gümrük maniaları ile, Avrupa, Amerika marşesine vâsi sahalarda üzerinde hayranı olduğumuz o mütecanisliği veren ve ticaretin en esaslı kaidelerinden biri demek olan, birlikten, mahrum olduğu gibi iktisadî vahdetlerini için için hazırlayan Çin ve Rusya gibi büyük memleketlerin ticarî ihtişam ve kuvvetini meydana getirecek ve bu kabil memleketlerde meşhudumuz olan medeniyet yekşekilliğinden de mahrumdur.

Ticaretin coğrafi tevezzüü — Beynelmilel ticaret, umumî heyetile, tezayüd halindedir: 1926 da, bütün cihan için, bu ticaret, 1913 dekinden yüzde 10 fazla idi. Fakat bu tezayüdün kıtalara tevezzüü oldukça nisbetsizdir: Şimalî Amerika ve Asya için yarıyariya olan bu tezayüt Orta Amerika ve Okyanusya için üçte bir ve diğer kıt'alar için ise daha azdır. Münferit halde nazarı itibara alındığı takdirde, bazı memleketlerin umumî ticaretlerinin, 1925 senesinde bile 1913 senesine nisbetle hatırı sayılır bir terakki kaydettiklerini görürüz: Arjentine yüzde 58; Hindistana yüzde 187; Amerika Birleşme Devletleri yüzde 197; Avusturalya yüzde 199; Çin yüzde 223; Yeni Zellanda yüzde 256; Japonyada yüzde 289; Britanya Malezyası yüzde 374. Görülüyor ki gerek usare ve gerekse gençlik itibarile en kuvvetli ve en zengin olan ticaret merkezleri Avrupa haricinde Yeni Dünya, Hintokyanusu ve Pasifik memleketlerine dağılmıştır.

Avrupa ticareti bir durgunluğa düşmüş gibi görünmektedir. «Beynel-

mîlîl iktisadî konferansta okunan vesikalardan biri Avrupa ticareti hakkında şu cümleleri ihtiva etmektedir. «Hali hazırdaki vaziyeti en müsait ve nikbinane bir surette tasvir için, sadece, on sene muharebeden sonra Avrupanın beynelmîlel ticareti hemen hemen harpten evvelki seviyesini ancak bulbailmiştir, diyebilmek istirarı, herhalde pek hüznü averdir.» Zaten diğer kıtalara nazaran Avrupanın 1926 senesinde cihan ticaretine iştirak nisbeti 1913 iştirak nisbetine göre oldukça geridir.

CIHAN TİCARETİNİN TEVEZZÜÜ (yüzde hesabı)

	Avrupa	Ş. Amerika	Orta Amerika	G. Amerika	Afrika	Asya	Okyanusya
1913	58,5	14	2,1	6,2	4,3	12,3	2,6
1926	47,9	19	2,6	5,8	4,4	17,1	3,2

Avrupa ticaretinin hali hazır vaziyetinin sebepleri — Avrupanın servetinin belki de en bariz unsurunu teşkil eden ticarî muamelâtının gösterdiği geyşekliği izah ederken, bu gevşeklikte esaslı bir rol oynamış olan ve büyük muharebeden mütevellit bulunan sebepleri ihmal edemeyiz. Yeni hükûmetler ve yeni hudutlar teşkili suretile muharebe Avrupanın siyasî haritasını yerinden oynatmış ve mevcut hudutlara yeni ilâveler yapmıştır. Her yeni hükûmet, her yeni hudut ise, (gümrük hududu) beynelmîlel mübadelelerin önüne mevcutlarına ilâveten çıkan yeni manialar demektir. Fakat bu sebepler bize bu vaziyetin hudusunda en mühim rolü oynayan diğer sebepleri de unutturmamalıdır. Dünyanın her tarafında Avrupaya mühim rakipler çıkmıştır: evvelce Avrupanın hazırladığı mamul malı satın alan memleketlerde genç sanayiın uyanması ve inkişafı; müstemlekelerde girilecek sınaî ve ticarî teşebbüsleri ve ticarî ufukları genişlendirme tasavvurlarını finanse edecek paranın mahallî sermaye ile temini (halbuki uzun zamanlar bu kabil teşebbüsleri Avrupa finanse ederdi) gibi. Asyada, Okyanusyada, Cenubî Amerikada, Cenubî Afrikada birçok memleketler sanayileşmeğe başlamıştır; bu memleketler, istihsal ettikleri iptidai maddeleri şimdi kendileri işleyorlar; tabii bu hal, iptidai maddeleri evvelce kendine çeken ve bunları işlenmiş maddeler halinde tekrar ham olarak geldikleri yerlere satan Avrupa için bir ziyan demektir. İptidai maddeler ihracatçısı olan bazı memleketler bu maddelerini artık sadece Avrupa ticaretine arz etmemekte ve bunları, gelip yerinden arayan diğer ticarî ceryanlara da tevdi eylemektedirler ve bilmukabele bu aynı memleketler, kendilerine lazım olan mamul maddeleri evvelce olduğu gibi yalnızca Avrupadan değil, kendilerinden iptidai maddeler satın alan diğer yerlerden de talep etmektedirler. Çin ve Japonyanın Şimalî Amerika ile olan alım ve satımları artık Avrupa ile olan muamelelerinden daha fazladır. Japonyanın Avrupaya olan ihracatı yüzde 23,3 den yüzde 6'ya düşmüştür. Avusturalya, Hindistan, Arjentine'de Avrupadan az mal satın almakta ve normal zamanlarda bazen Avrupaya evvelkinden daha az mal satmaktadırlar. Avusturalya evvelce ithal ettiği maddelerin yüzde 71'ini Avrupadan isterdi. Bugün sadece yüzde 54 dünü istiyor. Arjentine'nin talebi ise yüzde 80 den yüzde 64'de düşmüştür. 1913'de Brezilya ithalatında Avrupa emtiası yüzde 67 idi.

Bu nisbet 1926 da yüzde 50 ye kadar tenezzül etmiştir. Bu kabil daha birçok misaller sayabiliriz. Avrupa ticaretinin zaıflamasının diğer sebepleri ise şunlardır: Cihana lâzım olan sermayeyi temin etmekte artık Avrupa yalnız kendi başına değildir; Avrupa, harpten sonra malî büyük bir durgunluk müddeti geçirdi ve bu müddet esnasında değil harice sermaye yatırmak, bilâkis kendisi, sermayesizlikten müteessir oldu; deniz aşırı memleketlere, bunların istismarı için lâzım olan parayı veremediği gibi bu kabil yerlerin iktisadî cihazlarının işliyebilmesi için icabeden ray, makina ve çelik malzeme ve saireyi de temin edemedi. Böylece Avrupa metalürjisi birçok mahreç kaybetti. Büyük Britanya 1913 de 47,100 ton lokomotif ihraç ettiği halde 1925 de sadece 29,300 ton ihraç edebildi. 1913 de 45,000 ton ihraç eden Almanya ise 1925 de 22,600 ton lokomotif ihraç etti. Ziraat aletlerine, kudret istihsal eden makinelere ve diğer çelik malzemeye gelince bunların da ihracatı tenezzül etti. İngiltere ve Almanyanın 1913 de ihraç ettiği bu kabil malzemenin müşi'resini 100 addedersek 1925 senesinde bu ihracat İngiltere için ancak 84 ve Almanya için ise sadece 74 dır.

Orta Avrupanın yeni siyasî haritası herhalde beynelmiell mübadeleleri teshil edecek bir vaziyette değildir. Birçok küçük yeni hükûmetler ortaya çıkaran sulh muahedeleri Avrupanın siyasî hudutlarına yeniden 11,000 kilometre hudut ilâve etmiştir. Kendi ihtiyacatını, mehmaimkân kendisi temin etmek kaygusunu taşıyan her hükûmet tabiatıla sanayileşmek sevdasına düştü. Ve böylece, sanayi cihetinden tam bir verim temininden halile aciz ve tam randıman veren büyük sanai memleketleri ile omuz omuza yürümek kabiliyetinden mahrum birçok memleketlerde, birçok sermaye, adeta sanayı yapacağız diye heba edildi; sanayı âlemine açılan bu kabil memleketlerde kütle halinde standarize ve spesiyalize mamul eşya ihrarı için icabeden teşkilât yapılmadığından ucuz meta temini imkânsız bir hale konuldu; nihayet her hükûmet çepçevre bir «himaye» suru ve hemen hemen gayrikabil mürür bir gümrük silsilei cibali ile çevrildi.

Harbin doğurduğu siyasî yeni ve fakat çürük binaların en mükemmel bir misalini, bize, Avusturya-Macaristan monarşisinin parçalanması göstermiştir. Asırların perçinlediği ve muhtelif membalı topraklardan mürekkep olan bu monarşi hiç şüphesiz iktisadî pek kuvvetli bir vahdet teşkil ediyordu. Filvaki siyasî noktai nazardan herşey gülrenk değildi, bir anlaşma ve ahenk yoktu ve bina siyasî gayri mütecanis parçalardan inşa olunmuştur. Fakat iktisaden, bir kısmı ziraata, bir kısmı sanayie ve bir kısmı da ormancılığa müsait olan bu parçalar arasında bir nevi iktisadî tesanüt teessüs etmişti. Haricî ticarete Avrupanın bütün diğer devletlerinden daha az muhtaç olan imperatorluk, vâsı hudutları içinde hemen hemen kendi kendine kâfi gelebiliyordu. 1913 de Avusturya Macaristan imparatorluğunun vasatı olarak nüfus başına isabet eden haricî ticareti, Almanyada, bu tivaret için adam başına isabet eden miktarın sadece üçtebiri ve İngilterede isabet eden miktarın da yalnızca beşte biri idi. M. Zimmerman: «bir istihsal vahdeti teşkil eden bu ülkeyi, mükemmel bir demiryolu şebekesi örmüş ve Avrupanın canevini Karadenize bağlayan kusursuz bir nehir yo-

lu da kattetmekte bulunmuş idi. Vahdet parçalandı ve eski arazi yedi devlet arasında taksime uğradı; asırların kurduğu iktisadî münasebetler tahrip olundu, millî marş ihtiyaçları için kurulan ve iptidai maddesini ve mahrukatını dahilden tedarik eden sanayi, bugün, kendisini eski verici ve alıcısından ayıran yeni hudutlara çarpıyor. Demiryolları, bugün, evvelce bir idarenin hazırladığı tarife ve nizamname ve formalite yerine yedi idarenin hazırladığı tarife, nizamname ve formaliteye tabidir» diyor. Bu likidasyondan arta kalan Avusturyanın hemen hemen hiçbir ticaret ufku yoktur. Halbuki bugünkü Avusturya eski imparatorluk sanayiinin mühimce bir kısmını ihtiva etmektedir. Ve kendisine bırakılan pek az bir arazi dahilinde imalâthanelerinden çıkan mamul eşyalar için mahreçler bulamamaktadır. (Bugün kurulmak istenen Tuna birliği, eski monarşinin iktisaden ihyasından başka bir şey değildir. A. Macit)

Beynelmilel mübadelâtın önüne engeller çıkarıcı ve yığıcı bir infirat politikası takip eden, bütün bu millî partikülarizm'dir. Bunlar yüksek ve daima değişen gümrük tarifeleri ile ticarî münasebetleri istikrarsızlığa maruz bırakmakta ve böylece uzun vadeli kontratlar aktini imkânsız bir hale sokmaktadırlar. Binaenaleyh büyük bir iktisatcının vuzuyla ifade ettiği gibi «istihsal ve teslimi birbirinden epeyce fasıllı devrelere ayrılmış büyük miktarda marşandiz üzerine, uzun vadeli kontratların aktı kadar kolektivitete faydalı hiç bir ticarî muamele yoktur. Bu kabil kontratlar hem müstahsil, hem müstehlik ve hem de kendilerine istikrarlı ve uzun bir çalışma temin ettiğinden dolayı işçi için büyük faydalar temin eder.»

İnsanın aklına gayri ihtiyari, Avrupanın kompartımanlı arazisi ile Amerika Birleşmiş Devletleri topraklarının muhteşem mütecanisliği ve bunların birbirleri ile mukayesesı gelyior. A' B. D. de Atlantikden Pasifiğe kadar 5000 kilometrelik bir sahaya, insan ve marşahdzilerin her iki veya üç saat ta yeni bir hudut maniasına çarpmadan serbestçe dolaşabildikleri, tek bir marş hâkimdir; bütün azaları aynı dili konuşur, aynı itiyatlara sahip ve aynı ihtiyaçlar duyan ve aynı banka sisteminin işlediği bir tek ekonomi sistemine malik tek ve aynı bir millet. M. Elliott «Avrupada, ekseriya kendi ihtiyacını aşağı yukarı kendi temin edebilen küçük devletlerin otuz hudutlu, otuz bölmeli ideali, dünyanın büyük iktisadî ceryanlarının şumullü ve serbest seyirli idealile kombine edilemiyecek bir idealdir. diyor.»

Beynelmilel mübadeleler, tam manasile ve serbestçe çalışabilmeleri için, mutlaka mahreç olarak, büyük mikyasta bir iktisadî sahaya malik stndardize ve spesialize bir mahsul talep ederler. Avrupa bu ideal için hazırlanamamış gibi görünüyor. Mamafi milletlerin ticarî saha üzerinde sıkı bir interdependance tatbik etmeleri fikri gitgide zemin kazanmaktadır. Hiç bir millet kendininkini yükseltmek için diğer bir memleketin ticaretini mahvetmekte menfaatkâr değildir. Mademki hudutları ortadan kaldırmak mümkün değildir, o halde milletler arasında hususî muahedeler, ahidnameler ile beynelmilel mübadelelerin serbestisini şimdiden hazırlamak lâzımdır. Bu kabil anlaşmalara bir misal olmak üzere Fransa ile Al-

manya arasında 17 ağustos 1927 senesinde aktolunan ticaret muahedesini zikrederim. Her iki memleket birbirine mütekabilen en ziyade mazharı mü-sade millet muamelesi yapacaktır; ticarî münasebetlerin istikrarını temin zımında muahdedin meriet müddeti uzundur. Bundan başka her iki memleket birbirine karşı ithalât ve ihracatta, herhangi bir madde hakkında memnuiyeti kaldırmışlardır. Muahede Alman marşesini Fransız ziraî mahsulâtına (şaraplar, konserveler, peynirler ve saire) açtığı gibi Fransız marşesini de Alman sanayiine (makine imalâtı, mamulâtı kimyeviye) açmıştır.

III — SINAÎ EKONOMİNİN CİHANDAKİ TEKÂMÜL VE İNKİŞAFI

Bütün XIX'uncu asır müddetince Avrupaca meydana konan sinai mesai tipi, sadece eski kıtân şahsî markası olarak kalamadı: bu tip mesai bütün dünyada yer yer kök tutmakta ve böylece eski sanai memleketlerine yeni yeni ve yer yer rakipler meydana çıkarmaktadır. Böylece sinai ekonomide, şüphesiz muharebenin de müessir olduğu ve fakat mebdde ve temelleri belki yarım asırdanberi belirmeğe başlamış olan yeni bir muvazene meydana gelmektedir.

Cihanın sanayileşmesinin sebepleri — Büyük muharebenin, Avrupa harici birçok memleketlerin sinai tekâmülünü nasıl teshil ettiği birçok fırsatlarla teşrih olunmuştur. Bazı bitaraf memleketler artık kendilerine temin edemedikleri ve harp müddetince de temin edemeyecekleri bazı metalleri imal için fabrikalar açmak mecburiyetini duymuşlardı. Halbuki bütün 19 uncu asır müddetince bu memleketler iptidai maddelerini Avrupaya tevdi etmişler ve Avrupadan tekrar bunları mamul marşandiz halinde satın almışlar ve bu suretle Avrupaya büyük menfaatlar temin edegelmişlerdi. Nihayet muharebe bunlara kendi ham maddelerini kendi ellerile işlemek fırsatını bahşetmiş oldu. Muharebeden sonra, bazı memleketler, millî economicilik gayretile yüksek gümrük tarifelerinin siyaneti altında imalâthaneler kurmak veya mevcutlarını inkışaf ettirmek istediler. Macaristanın bir pamuk ve Romanyanın bir metalürji sanayii kurdukları görüldü. Hatta bazen yerden mantar gibi biten bu imalâthaneler temellerini inflâtion (enflasyon) sermayeleri üzerine kurdular. Her halde aklı selim bu fabrikaların bu açılmalarını tasvip ve tavsiye etmese gerektir; zira, bütün ihtiyaçlarını kendi kendine temin edebilecek şümulde müesseseler kurmağa kabiliyeti olmıyan küçük hükûmetler için, bazı marşandizleri imal etmekten ziyade ithal etmek herhalde daha kârlıdır.

Fakat muharebenin geçici olan tesiri haricinde, asıl, uzun zamandanberi büyük memleketleri sanayileşmeğe sevkeden daimî sebepleri göz önünde tutmak icap eder: İnsanların artık müşterek bir behresi haline gelmiş olan teknik bilgilerin taammümü, bir sanai kurmağa yarayacak malzeme ile gayri mücehhez memleketlerin, nakil çarelerinin sür'at ve ucuzluğu sayesinde, bu malzemeyi kolaylıkla elde edebilmeleri; genç memleketlerin tec-hizatını finanse eden Avrupa sermayelerinin her tarafa sokulması; iptidai maddeler istihsal eden memleketlerde o maddeleri mamul bir hale

koymak ve enerji mambalarına malik ülkelerin bu kuvvetleri kendi fabrikalarında kullanmak meyil ve arzuları; doğumu bol memleketlerin amelelerine iş temini için sanayi kurmak hususundaki azımları; artık tamamen ilerilemiş memleketlerde, oraya ithal olunan malzeme için gayri kabili içti-
nap olan bazı tamir ve yapım sanayiini tekâmül ettirmek zarureti. Bu bapta misal olmak üzere, manifatura ekonomisinin bir nevi ileri karakolu demek olan ve cihanın hertarafına yayılmış bulunan makine imalâtı sanayiini zikredebiliriz.

Sinaî tekâmülün coğrafi tevezzüü — Sinaî ekonominin eski memleketler haricinde olan bu ittisai bütün cihanı kavramıştır; bunu Amerika-da, Asyada, Avusturalyada, Afrikada ve hatta Avrupada bile müşahede etmekteyiz.

Avrupada su sukutları cihetinden zengin olan İsveç ve İsviçre gibi memleketlerin, maden kömürünün yüksek olan fiyatından kurtulmak için mümkün olabildiği kadar idroelektrik fabrikaları ile techiz edildiklerini görmekteyiz; bu sayede Norveçte sun'î gübreler yapmak için büyük fabrikalar kurulabilmıştır. Harp esnasında Danimarka, İsveç ve Felemenk gibi birçok memleketler şeker pancarı ziraatlarını tevsi ettikeleri gibi şeker fabrikalarının miktarını da çoğaltmışlardır. İtalya, İtalyanlara iş bulmak ve hem de bu sayede bunları muhaceretten mennetmek için metodlu bir surette sanayileşmektedir; 1926 da, İtalya, 1913 de mailk olduğu 4,600,000 pamuk broş'una mukabil 4,833,000 broş sahibi idi ve 1913 de imal ettiği 175,600 ton ipliğe mukabil 207,800 ton iplik imal ediyordu. 1925 senesinde kullandığı dokuma tezgâhlarının miktarı ise 1922 senesinin 112,506 tezgâhına mukabil 139,000 idi. Fakat sinaî ekonomi bilhassa Avrupa haricinde yer kazanmaktadır.

Amerika Birleşmiş Devletlerinin sinaî azametinin inkişafı cihan ekonomisi üzerine tesir icra eden pek esaslı bir vakiadır. Daha dün doğmuş denecek kadar genç sayılan sanayide bile Amerikalıların emsalsiz olan terakki kabiliyetini göstermek için bir iki misal zikretmekliğimiz kâfidir. A. B. D. sun'î ipek imalinde (1913 de dünya sun'î ipek imalâtının yüzde 6,3 ü A. B. D. nin idi. 1925 de bu nisbet yüzde 30'u bulmuştur.); elektroteknik malzeme hususunda (1913 de yüzde 29 nisbetinde olan istihsal 1925 de yüzde 52'yi buldu); makine imlâtında, telvin edici ve kimyevî maddeler istihsalinde ve tabii ipek manöfaturasında, bu kabil sanayi ile uğraşan bütün devletin başında gelir. Başlıca 18 devletin 1925 senesindeki elektrik istihsalı derecesi hesap edilirse burada da A. B. D. nin birinci mevkii (% de 46) tuttuğu görülür. (Almanya 100 de 8,2). Bütün bu müşahedeler bize, Avrupayı şimdiye kadar ekonomi âleminde işgal ettiği birinci ve âli mevkiden aşağı almak istidadını gösteren müvazenesizlikte en ağır basanın Amerika Birleşmiş Devletleri olduğunu bir kere daha hatırlatmış oluyor. Mamafi bu bapta, sanayie yeni açılan genç memleketlerden Brezilyanın da yaptığı rekabeti ihmal etmek herhalde bir hatadır. Bu memlekette pamuk sanayii büyük adımlarla ilerlemektedir: 1905 de Brezilya-

nın 735,000 pamuk broş'u 26,000 tezgâhı vardı, 1926 da ise vaziyet budur: 2,493,000 broş 70,500 tezgâh.

Asya da, en seri tekâmül, pamuk işleminde meşhûr olmaktadır. Bu hususta Çinin harpten evvel neye malik olduğunu kat'î olarak bilmiyoruz. Fakat 1919 senesinde 659,752 pamuk broşüne malik olan bu memleket 1926 da 3,436,000 broşa malik idi. Her şey Çin imalâthanelerine yardım edici görünmektedir: metân pek ucuza mal olmasını temin edici bol ve ucuz kol; maden kömürünün ve elektriğin ucuzluğu; herhangi bir memleketin iplik istihlâkını geçen ve vasi bir miktarda iplik sarfiyatını temin edici dahilî büyük bir marş; Çinlilerin talep ettikleri kaba kumaşlar dokumağa pek müsait olan yerli pamuğu tedarikindeki kolaylık. Japonyada 1913 de 2,300,000 den ibaret olan pamuk broşları 1927 da 5,600,000 e baliğ olmuştur. 1913 de burada 276,000 aşarı tonu iplik yapılmakta idi; 1925 de bu istihsal 450,000 tonu buldu. 1913 deki 417 milyon yarda kumaşa mukabil 1924 de 1,931 milyon yarda imal olunmuştur. Bu derece canlılık gösteren misalleri başka yerlerde bulmak pek müşküldür. Yün sanayii de hali terakkidedir: Japonya 1913 de 8203 ton yün ithal ediyordu. 1925 de ithal ettiği yünün miktarı ise 37,000 ton kadardır.

Avrupa ve bilhassa Lancashire pamuk sanayiinin bugün en büyük rakibi, bütün kuvvetini kumaş imaline temerküz ettirmiş olan Hindistan pamuk sanayiidir. Bugün Hindistanın evvelkinden daha fazla miktarda maden kömürü ithal etmesi de sanayileşmesinin bir alâmetidir, diğer taraftan bu memleketin ihraç ettiğinden fazla iplik ithal etmesinin sebebi de dokumacılığını ilerlemekte olmasındandır. 1913 de Hindistanda 6,084,000 pamuk broşu vardı. 1926 da bu miktar 8,510,000'u bulmuştur. 1912-1913 senelerinde Hindistanın 1164 milyon yarda kumaş yaptığını biliyoruz. 1925-1926 senesinde bu imalât 1954 milyon yardaya irişmiştir.

Japonyada, Çinde ve Hindistanda pamuk manüfaturacılığının bu inkişafı, yavaş yavaş Asya marşesinin Avrupa emteasına kapanmasını mucip olmağa başlamıştır. Çin 1924 de 1913 senesinde hariçten satın aldığı pamuklu kumaş miktarından tam 53,000 ton noksan pamuklu kumaş satın almıştır. Hindistan 1925 senesinde 1913 senesindekinden 133,000 ton eksik ithal etmiştir. Bilmukabele Japonyanın pamuklular ihracatı, hemen hepsi Hindistan ve Çine satılmak üzere 1925 senesinde 103,200 tonu bulmuştur. Bu ihracat 1913 senesinde sadece 2,500 ton idi. Bu husustaki Britanya ihracatının 1913 den 1925 senesine kadar 207,000 tonluk bir tenakus göstermesi ancak Asya pazarlarının Avrupa emteası almakta gösterdikleri istigna ile izah olunabilir. Diğer taraftan bütün Aksayi Şarkta iplik bükücü ve kumş dokuyucu makineler talebenin vâsi bir miktarda artması da gayet manidardır; bu kabil makinelerin büyük bir kısmını Aksayi Şarka Büyük Britanya satmaktadır; böylece, İngiltere, Asyalı akvâmın Lancashire imalâthanelerine karşı açtıkları mücadelede kullandıkları silâhlari bunlara kendi elile vermiş oluyor.

Aynı tekâmül, sınaî istiklâle doğru Avusturalyayı da sürüklemektedir. Bu memleket 1925 senesinde dünyanın en çok elektrik malzemesi ithal eden bir yeri olmuştur: bu azim ithalât Avusturalyanın seri bir surette sanayileşmekte olduğunun en kuvvetli bir delilidir. Umumiyetle bu tekâmül evvelâ beşerî büyük kütlelerin istihlâkâtını temin eden iptidai senayiden başlar: yün iplikhaneleri (bükülmüş yünün miktarı 1913 ile 1925 seneleri arasında bir misli artmıştır), konfeksiyon, ayak kabı, kimyevî mahsulât; nihayet yavaş yavaş lüks eşyalar imalâtına kadar gider. Sir G. Pearce Avusturalya hakkında «biz tekâmül ve inkişafımıza bir asırdan kısa bir müddet zarfında kavuşmuş olan genç bir memleketiz. Hem millî bir inkişaf ideali taşımak ve hem de aynı zamanda bizden daha eski ve daha ilerlemiş milletler hesabına odun yarıcılığı ve su çekiciliği yapmakla iktifa elimizden gelmez. Büyük muharebe bize, iktisadî hayatın esaslı ve hayatî bazı sahalarındaki ihtiyacatımızı ve millî emniyetimizi kendi kendimize temin etmeği öğretti» diyor.

Böylece, sınaî ekonomi Avrupa haricinde her yerde doğmakta, büyümekte ve inkişaf etmektedir. Japonya ve Amerika Birleşmiş Devletleri harpten evvelki sarfiyatlarına nazaran 2 milyon balyaden fazla pamuk sarfettikleri halde Avrupa 2 milyon noksan işlemiştir. 1913 den 1926 ya kadar pamuklu kumaş dokuyan tezgâhların miktarı Avrupada yüzde 37 nisbetinde arttığı halde dünyanın mütebaki kısmında yüzde 66 nisbetinde artmıştır. 1913 den 1925'e kadar manufatura imalâthaneler mesaisinin kıymeti Amerika Birleşmiş Devletlerinde yüzde 70, Canadada yüzde 40, Avusturalyada yüzde 40, Yeni Zellanda da yüzde 88, Cenubi Amerikada yüzde 200 den fazla artmıştır.

Avrupa sanayiinin vaziyeti — İktisadî deveran merkezlerinin bütün bu yer değiştirmeleridir ki Avrupayı madun bir mevkie düşürmüştür; sanayiinin ciHANDAKİ tevezzüü Avrupanın aleyhine vaki olagelmektedir. Diğer taraftan bu kıta harbin kendisine bıraktığı ağır mirastan da müteessirdir. Askerî ihtiyaçlardan cesaret alan bazı sanayi, harp esnasında, marsenin normal ihtiyaçlarından pekçok fazla bir malzeme yığını meydana getirmiştir: büyük metalürjinin, gemi inşaat tezgâhlarının ve hatta bazı neşcî fabrikaların bugün geçirmekte oldukları sıkıntı işte bundan ileri gelmektedir. İstihsal kabiliyetlerinin bu tezayüdü karşısında ekseriya istihlâk kabiliyetlerinin azaldığı müşahade olunmuştur. Haricî marşeler, büyük metalürjiden, bu kabil siparişler ancak pek büyük sermayelerle kabil olabildiğinden, pek az mal istemektedir. Harp dolayısıyla istihsal kabiliyetlerini iki misli arttırmış olan gemi inşaatı tezgâhları dahi sulh avdet eder etmez faaliyetlerini durdurmuşlardır.

Bütün tesisatını (makinelerini) çalıştırmayan ve bütün istihsalini satamıyan eski Avrupa artık nüfusunun işçi olan kısmını tamamen çalıştıramamaktadır. Avrupa, milyonları bulan ve her sene miktarı artan işsizlerini beslemek mecburiyeti ile de karşılaşmıştır. Buhrana bir tedbir arandığı şu esnada, bunun için çabalayanlar, pek feci vaziyetlerle karşılaşmaktadırlar. Avrupa sanayiinin, ecnebi rekabetine mukavemet edebilmesi

ancak bu sanayiın maliyet fiatının azalması ve bu ise ancak bu sanayie rasyonel usullerin tatbikile mümkündür. Halbuki bu metotların tatbiki sanayide kullanılan amelelerin miktarını azaltmak gibi bir netice verecektir; bu da işsizlerin adedini çoğaltmak demektir. Dahilî cesim bir marşe için çalışan Amerika sanayiinin hali bu cihetlerden ne gıpte bahştir. Harpten evvelkine nazaran Amerika Birleşmiş Devletlerinde hayat bahallılığı 100 de 170 arttığı halde amele gündelikleri 100 de 240 artmıştır. Mösyö Loucheur «bir Amerika amelesi gündeliğinin üç aylık hasılatile bir otomobil satın alabilir, halbuki Fransada bir amele aynı otomobili almak için gündeliklerinin üç seneliğini toplaması icabeder. Nisbet bire on veya on ikidir» diyor.

Avrupa sanayii, yukarıda bahsettiğimiz rekabete mukavemet edebilmek için, élit işçilerine güveenrek bilhassa, mutena imalâtın tekâmülüne germi vermeli ve ona dayanmalıdır. Kütle halinde istihsal hususundaki kuvvetini inkâr etmemekle beraber Avrupa sanayii için temenniye cesaret edebileceğimiz şey, mmaul maddelerine, işçisinin tecrübe ve maheritini en iyi bir surette zerkedebilecek bir şekilde techiz etmek yolunu tutmasıdır: bu sayede ihtimam talep eden kıymetli mamulâtın, zaten başlamış olan istihsalinde bir tekâmül devresi açılmış olur. Zaten bu sebepten dolayıdır ki Avrupanın bazı sanayii hiçbir buhran görmemiştir: otomobilcilik, kauçuk sanayii, sun'î gübre imalâtı, tabiî ve sun'î ipekçilik, gıdaya müteallik birinci mal istihsalâtı ve saire gibi. Uzun zamandanberi nescî sanayi dahi, ince numaralar bükmeğe ve nefis kumaşlar dokumağa doğru yürümektedir. Bu ihtisaslaşmanın daha fazla kâr vermesi gibi bir faydası vardır; zira mamul maddelerin fiatı iptidaî maddelerin fiatından daha ziyade yükselmiş olduğundan marşandiz üzerinden temin edilen kâr, o marşandize ne derece emek ve mesai sarfedilmiş ise o derece yüksek olmakta ve bu sayede de çok miktarda iptidaî ve gıdaî maddeler satın alabilmek imkânı hasıl olmaktadır. Bu kabil temayüller Britanya ekonomisinin bir çok kısımlarında daha şimdiden belirmektedir. Bu hususta sadece pamuktan misal getirmekliğimiz bizi epeyce tenvir eder: 1926 senesinde Mısır ince pamuğunu bükcek en çok broşa Büyük Britanya (19,466,000) malik idi. Amerika Birleşmiş Devletleri 2,000,000; Fransa 2,300,000; Almanya 1,009,000; İsveçre 796,000. Ve istatistikler sureti umumiyede Britanya ihracatında «pahalı ve iyi cins marşandizlerin» gitgide harbi umumiden evvelki nisbete nazaran daha büyük bir mevki işgal etmekte olduğunu kaydetmektedirler.

İptidaî ve basit istihsale gelince Avrupanın, bunları kütle, sery halinde imali için hazırlanması zaruridir. Artık Avrupa, bu tarz imalâtta, sadece bir memleket dahilindeki teşebbüsleri ihtisaslaştırmakla iktifa etmemeli, bu ihtisaslaştırmayı muhtelif memleketler beyninde de bir emri vaki haline getirmelidir. Bir nevi beynelmilel Avrupa teşkilâtı demek olan bu kabil teşkilât, mademki aynı bir sanayiın teknik cephesini ve ticarî meselelerini tetkik için enternasyonal federasyonlar (meselâ 1904 de tesis olunan pamuk bükücüleri enternasyonal federasyonu) mevcuttur ve mademki istihsali tanzim ve talebe adapte etmek için enternasyonal itilâflar akt-

olunmuştur (1926 da aktolunan çelik itilâfı gibi). Artık bir rüya bir hülya demek değildir. Hiç şüphesiz aynı suretle ve enternasyonal bir anlaşma ile ihtisaslaşma « specialisation » da teşkilâtı bir hale konacaktı.

IV — ZİRAÎ TEKÂMÜL.

Ziraatı, iktisadî tekâmülün diğer şekillerine bağliyan sıkı rabitaları inkâr etmek biraz güçtür. Fakat bu rabitaların arzettiği ehemmiyetin arasına ihmal olunduğunu ve hatta lâyük olduğu derecede nazarı dikkate alınmadığını da saklayamayız. Harpten mütevellit acı mahrumiyetler ve kıtlık korkuları, ziraî meseleleri, yiyecek tedarik ve teminin ve iptidai maddeler istihsalini, iktisadî meşguliyetlerin ön safına geçirmiştir. Ziraat, sanayiye vâsi miktarda ham mahsul ve ticarete, nakil ve tevzi için muazzam stoklar temin eder ve, işçi merkezlerinin mesai ve mevcudiyetini idame ettirir. Ziraî metodları da, sınaî ve ticarî metodlar hazırlanırken gösterilen ihtimam ile hazırlamak zarureti böylece kendiliğinden tezahür eder. Kendilerinden azamî verimi ucuza almak için bir limanı nasıl modern vesait ile techiz ediyorsak bir tarlayı da kendisinden mümkün olan mahsulü ucuza alabilmek için aynı zihniyet ve gayretle techiz etmeliyiz.

Avrupa ziraatının vaziyeti — Umumî ekonomi üzerine icrai nüfuz eden müessirattan mütehassis olan Avrupa ziraatı, mamul maddelerin maliyet fiatının yükselmesine müncer olan sınaî buhranlardan mütevellit neticelerin tesirinden kurtulamadı ve bu tesirlerden mutazarrır oldu. Fransada, 1914 temmuzuna nazaran, 1926 da toptan tiatların müş'iresi (100 müş'iresile ifade olunan kıymet) sınaî maddeler için 804 ve gıdaî unsurlar için 618'i bulmuş idi. Bu nisbetsizlik zaten umumîdir. Dünyanın hertarafında çiftçi mahsulâtına mukabil, harpten evvelkine nisbetle daha az mamul madde alınmaktadır. Bilhassa mamul maddelerin istihlâki yüzünden hayat pek pahalılaşmıştır; bundan başka işçi gündeliği de yükselmiştir; böylece ziraî mesai ücretinin de yükseldiğini görüyoruz. Binaenaleyh ziraî mahsulâtın iştira kbailiyeti azaldı. Mahsul kıymetten düştü.

Zürra, satın aldığı mamul maddeleri, sadece pahalı almakla kalmıyor, işletmesinin mahsulünü de ucuza satmak mecburiyetile karşılaşılıyor. İşte bu haldir ki evvelce tahaddüs edenlerden pekçok farklı bir ziraî buhran meydana getirmiştir. 1857 den 1900 senesine kadar yeni memleketlerin rekabeti Avrupanın eski memleketlerinde buğday fiatını düşürmüştü; bunun üzerine ziraat topraklarının kıymetten düştüğünü, büyük çiftçilerin battığını ve toprak işletenlerin daha ziyade hayvan yetiştirme teşebbüslerine giriştiklerini gördük. Sonra, yeni memleketler hububat stokunun, sınaî merkezlerden vaki olan talebe ancak daradar kifayet etmesi üzerine müvazene yavaş yavaş kuruldu; fiatlar normal bir hal aldı. Buhran bitti. Ziraî mahsulâtın bugünkü fiat düşüklüğünde, fazlai istihsalin «surproduction» değil, bilâkis sanayici Avrupa işçilerinde iştira kabiliyetinin azalmasının tesirini aramalıyız.

Böylece birçok ziraî işletme memleketleri zahirelerini değer fiatına satamamak gibi elim bir vaziyettedirler. İstatistikler ise bize bu bapta pek çarpıcı misaller göstermektedir. 100 müş'iresile ifade olunan 1912-1914 vasatisine nazaran, 1924 de, 60 Alman çiftliği için işlenen hektar başına mark olarak hesap olunan ziraî işletme kârı çapa nebatatı için 39, hububat için 29, kiyahî mezruat için 20, taktir ve tasfiye haneler mezruatı için 37 idi. Bazı seneler ziyan ile kapanmaktadır; 1921 - 1922 de: Danimar-kada ziyan 100 de 1, 2; Norveçte yüzde 2, 11; İsviçrede yüzde 9,5. 1922 de İsviçrede 1913 - 1914 de, ziraata tahsis olunan sermayelerin safi temettüü yüzde 3,4 iken bu nisbet 1923 de 2,33'e düşmüş. «1926 da süt fiatının düşmesi, İsviçre çiftçilerine. 1925 senesine nazaran, istihsalin tezayüdü sayesinde ancak üçte biri telâfi edilebilen tam 80 milyona yakın bir ziyan verdirmişti».

Dünya ekonomisinde ziraatın rolü — Halbuki ziraat, umumî ekonominin, esaslı bir unsurunu teşkil eder ve istihsalinin derecesi kıymeti bir çok sınaî mahsulâtın kıymetine faiktir. 1924 de dünya buğday istihsalinin değeri o sene ocaklardan çıkarılan maden kömürünün değerinden takribi olarak yüzde 15 fazla idi; istihsal olunan petrol kıymetinden ise 3 misli fazla değer irae ediyordu. Kendi başına pamuk demir ve bakırın tuttuğu pahaya müsavi değer irae eder. Enternasyonal ticarete, ziraî mahsulât, umumî mübadele hacminin üçte birini teşkil eder. Hadsiz hesapsız insanlar toprak sayesinde yaşar, sadece Hindistanda bu suretle yaşayanların miktarı 156 mliyonu geçmektedir. Britanya imperatorluğu kendi başına 200 milyon büyükbaş hayvan ve 200 milyon koyuna maliktir. Bazı memleketlerin, fabrikanın lehine olmak üzere, tarla işlerini bıraktıklarını görüyoruz; halbuki diğer birçokları içinde esas memba hâlâ ziraattır. Çalışan ahali yekünundan, ziraatın, bu yekündan Fransada yüzde 42'sini; İsveçte yüzde 46'sını İrlandada yüzde 42'sini İtalyada yüzde 56'sını Avusturyada yüzde 57'sini, Macaristanda yüzde 64'ünü, Rusyada yüzde 58'ini; Fenlandiyada yüzde 78'ini ve Türkiyede yüzde 88'ini kendisine çektiğini görüyoruz. Halbuki getirilen misaller Türkiye kısmen hariç olmak üzere hep Avrupadandır.

Sınaî çalışma karşısında ziraî çalışmaya orijinallik veren, ziraatın hemen her yerde küçük işletmeler halinde kalmış olmasıdır; teşkilâtı, hemen hemen bütün teşebbüslerini büyük işletmeler şeklinde temrküze çalışan sanayi teşkilâtından tamamiye farklıdır. Bilhassa Rusya, Romanya ve Lehistanda arazi rejiminde yapılan islâhattan sonra küçük işletme her tarafa kök salmağa başlamıştır. Bulgaristanda, Sırbistanda olduğu kadar Garbî ve Cenubî Avrupanın birçok mıntakalarında da bu usul işletme çoktan caridir. Bir memlekette bu kabil işletme ilerledikçe, ihracata tahsis edilmiş olan rekoltenin azaldığı görülür; zira köylüler mahsullerini daha çok bir kısmını bizzat istihlâke ve ya gıdaî rekoltaya daha çok arazi tahssi etmeğe başlarlar. Meselâ Rusyada 1926 senesinin patates mahsulü, 19009-1913 vasatisine naazran 151'in yüze olan nisbeti gibidir Şimdilik, köylüye arazi dağıtılmasının tekâmül halinde olduğu bütün Karadeniz memleketleri büyük buğday ihracatçısı listesinden silinmişlerdir.

Şüphesiz küçük işletme, büyük çiftlik veya sınaî teşebbüsten daha az kuvvetli vasıtalarla maliktir. Fakat bu işletmelerde, maliyet fiyatlarını aşağılamak için istihsalî şümullendirecek bir teşkilâta varabilmek de mümkündür. Bûna muvaffakiyet zirai krediler veya kooperatifler sayesinde ve bu ziraat âleminde adeta bir ihtilâl telâkki olunabilir. Ziraî teşebbüslerde, daha iyi ve daha çok çalışması imkânsız bir hale koyan sermayelerin fıkdanıdır. Bu da gayet tabiidir. Zira küçük arazi sahibi köylüde birikmiş para yoktur ve bugün Avrupada küçük arazi sahibi köylü hadsız ve hesapsızdır. Halbuki bir araya toplanan bu küçük topraklar zirai vasi sahalar meydana getirirler: binaenaleyh her tarafta zirai krediler meselesinin mevzuu bahsolduğunu görüyoruz. Fakat köylü, kendisini bir demir çember içine almış olan aczin ve inzivanın hakkından ancak kooperatifler ile gelebilir; ancak bu kooperatifler sayesinde ki, ziraat, bir çok teşebbüsler temerküzünün sanayie bahşettiği faydalara kavuşabilir.

Orta ve küçük işletmeli (zirai) bir çok memleketler, daha şimdiden muvaffakiyet ve muvaffakiyeti takip eden refahlarını bu kooperatiflere medyundurlar. Bu bapta misaller pek çoktur. Canada çiftçileri, buğdaylarının ihracatını, ancak kooperatifler sayesinde tanzim edebilmişlerdir; bu çiftçilerin evvelâ demir yolları kumpanyaları ve **elevator** şirketleri ile olan mücadelelerinden galip çıkmaları icabediyordu; bunda muvaffak oldular ve uzun mesafelere rağmen ecnebi marşelerinde mahsullerinin temini revacı için icabeden çareleri bizzat aradılar ve buldular. 1925 de 130,000 ne yakın çiftçi böyle bir satış acentesi halinde toplanmış bulunuyordu. Bu çiftçiler grubu Praire'de buğday ziraatına tahsis edilmiş olan sahanın üçte ikisine sahip idi ve Canada buğday ihracatının da üçte ikisini temsil ediyorlardı. Bu **Canadian Cooperative Wheat Producers, Ltd'** in Toronto'da Paris'te, Calgary'de, New-York'ta ofisleri vardır. Avusturalyada dahi buğday rekoltesinin satışının hemen hemen dörtte üç miktarı satış kooperatifleri tarafından temin olunur. Amerika Birleşmiş Devletlerinde de aynı hareket Garp çiftçilerini kazanmaktadır.

Lebeni mahsulât ihraç eden memleketlerdeki kuvvetli kooperatif teşkilâtı herkesin malûmudur. Pekçok miktarda tereyağ ve peynir, böylece kooperatif halinde birleşmiş çiftlikler tarafından istihsal olunmaktadır: Felemenk'te bütün tereyağ istihsalinin yüzde 65'i, peynirin yüzde 45'i, Fınlândiyada tereyağının yüzde 92'si, peynirin yüzde 70'i. Estonyada bütün lebeni mahsulâtın yüzde 84'ü; Avusturalyada yüzde 91'i; Yeni Zellandada yüzde 80'i.

Danimarkada sütlü ineklerin miktarı 1881 de 899,000 idi. Bugün (1926) 1,400,000 dir. Hayvan başına ve senede vasatı olarak elde edilen tere yağı ise aynı muddet zarfında 54'den 115 kilograma çıktı. Tere yağı ihracatı ise 1885 senesinde 15,600 ton iken 1926 senesinde 124,000'i buldu. Bu ihracat miktarı, bütün memleketlerin tere yağı ihracatı mecmuunun beşte ikisine muadildir.

Butun bu terakki köylü kooperatifleri teşkilâtının bir eseridir. Danimarkanın sütçüler kooperatifi, bütün memlekette aynı neviden bir tere

yağı imal edilmesi esbabını ihzara muvaffak olmuş ve bunun kışın bile teminini tahtı imkâna almıştır; yine bu kooperatifler, her tere yağı istihsalcisine, mahsulün aynı şekil de ambalaj yapılmasını ve herkesin kendine mahsus ihracat acéntesi vücade getirmesini kabul ettirmişlerdir; bu teşkilât Danimarka çiftçilerinin beşte dördünü dairesi içine almıştır. Bu kooperatiflerin istihsal ve satış metodları, bütün dünyada, süt, tere yağı, peynirin kooperatif şeklinde istihsali için yapılan gayretlere ilham vermiş ve örnek teşkil etmiştir. Koopertaif, ziraî işlemenin bütün şubelerine hulûl etmektedir. Bu tarz teşkilâtın husule getirdiği ve getirmekte olduğu faydalar Fransa'da, Belçika'da, İsveçre'de, İtalya'da, Türkiyede velhasıl dünyanın ziraatçı her memleketinde kemali dikkatle takip ve tetkik olunmaktadır. Kooperatiflerin ziraî alemdeki muzafferane fütühatı şüphesiz ki pek güzel bir etüd mevzuu teşkil edebilir. Ancak burada buna yer vermek bu tetkikte kendimize çizdiğimiz kadroyu taşmak demektir. Her halde kooperatiflerin terakkisi, iştirak ve kooperasyonu kendine gaye edinmiş olan küçük işletmenin de, kendine has olan menfaatlari, şimdiye kadar büyük teşebbüslerin imtiyazı mahsusu gibi görünen menfaatlarla birleştirmek şartile pek güzel çalışabileceğini ve istihsalini arttırabileceğini, rekoltesini satabileceğini göstermiştir.

V — BRİTANYA EKONOMİSİ.

Britanya ekonomisinin tetkiki, dünya ekonomisi temayüllerini «concret» bir misal üzerinde teşhis etmek için bize en mükemmel bir çare gibi göründü. Büyük Britanya mamul maddelerini satma, ve imalâthaneleri için ham maddeler satın alma, yeni memleketleri yeni medeniyetine açma suretile bütün dünyaya hulûl etmiş olan Avrupa ekonomisinin en halis ve canlı tipini arzeder. Bugün bütün dünya Avrupa metodlarını tatbik etmekte ve bu taklit kuvvetile Avrupanın iktisadî esaretinden kurtulmağa çalışmaktadır. Bugün bütün dünyada meşhut olan tekâmüllerin tesiratını, ekonomisinde en çok hisseden hiç şüphe yok ki bütün Avrupa memleketleri içinde, mesai şekilleri noktai nazarından en ziyade Avrupalı olan Büyük Britanyadır.

Britanya ticareti — Bir buçuk asırdanberidir ki sınaî ihtilal Britanya ekonomisinin istikametini çizmiştir; ve bu ekonominin tutunabilmesi ve mütemadiyen zenginleşmesi ise ticaret sayesinde. Kolonlar tarafından nüfuslandırılan ve ana memlekettten sel gibi akan sermayeler ile velutlaştırılan yeni memleketler ancak ticaret sayesinde âlemi medeniyete açılabilmişlerdir; Büyük Britanyanın sadece sınaî maddeler imaline ve bunları basit ekonomili yerlerin gıdaî mahsulleri ve iptidaî maddeleri ile mübadeleye hasrı nefes edebilmesi ancak enternasyonal bir taksimi mesai sayesinde ve bu taksimi mesaiyi ise yine ticaret mümkün kılmıştır. Britanya ekonomisinin hususiyeti kendi kendine kâfi gelmemesi ve tutunabilmesi için haricî ticarete muhtaç olmasıdır.

Büyük Britanya sınaî istihsalinin dörtte birini (harpten evvel 100'da

30) ihrac eder. İhracat yekûnu içinde mamul maddeler dörtte üç nisbetindedir. (Yüzde 72,6). Halbuki bu nisbet Amerika Birleşmiş Devletlerinde yüzde 35,7 dir. Ecnebi maresşlerine giden bu mamul maddelerin yüzde 35'ini pamuk iplikleri ve pamuklular, yüzde 11,6 sını demir, çelik, ve mamulâtı, yüzde 9,6 sını yün iplik ve yünlüler, yüzde 7,8'inide makineler teşkil eder. Ecnebi maresşlerine mal satmak ihtiyacı hiçbir memleket için Büyük Britanya kadar hayatî değildir: 1925 de ihrac edilen mamul maddelerin nüfus başına kıymeti Büyük Britanyada 1622, Fransada 780, Almanyada 648, Amerika Birleşme Devletlerinde 383 franktı. (Bu hesap bir İngiliz lirası 124 fransa frankı addedilerek yürütülmüştür - Makalenin 1929 da yazıldığını hatırlatırım, zira bugünkü şanjda İngiliz lirası ancak 80 ile 90 frank arasında oynamaktadır.) Büyük Britanya dünyanın en büyük mal vericilerinden biridir. İhracatı umum dünya ihracatının yüzde 12,5' ini teşkil eder. «Dünyada ihracat için çalışan beş adamdan biri Britanya maresşesi üzerine sevkolunacak ihracat için çalışır». Bütün memleketlerin ihracatının beşte birini Britanya maresşesi yutar. Ticaret Britanya ekonomisinin ruhudur.

Fakat birkaç nesildenberi bu ticaretin hacmı ve şumulünde pek vahim tebeddüller meydana gelmiştir. Zaten büyük harpten pekçok evvel dünyada büyük bir tekâmülün hazırlanmakta olduğuna dair bir takım alâmetler belirmeğe başlamıştı. Ve bu alâmetler 1875-1880'den itibaren kendini göstermeğe başladı. Ecnebi memleketlerde yüksek gümrük tarifelerinin tatbiki, Avrupa ve Amerikanın daima bir terakki hali kaydeden bir reviş ile sanayileşmesi, Aksayı Şarkın iktisaden uyanması. Beynelmilel ticarette artık Büyük Britanya eski işgal ettiği müstesna mevkii adım adım kaybediyordu; bu ticarette 1871-1875 de hissesi yüzde 21,6 iken 1913 de sadece yüzde 15,3'e düşmüştü.

Harbin tesirile, dünya ticareti hacminin küçüklüğü görüldü. Bu inhiyat tabiatile en ziyade Britanya ticaretini mütessir etti. 1918 denberi Britany aihracatının hacmı, hiç bir sene harpten evvelki hacminin yüzde 88'inden fazlasını bulamadı. Bu vaziyetten en ziyade müteessir olanlar en esaslı sanayileridir: maden kömürü, metalürji, pamuk, yün, makine. Bu kısımların neler kaybettiğini bir iki rakam ile göstermeğe çalışalım: 1913 den 1925'e kadar Britanya ihracat maddeleri meyanında kömürün 99,702,000 tondan 72,374,000 tona, demir ve çeliğin 4,960,000 tondan 3,731,000 tona, pamuk ipliklerin 104,000 tondan 94,300 tona, pamuklu kumaşların 586,500 dan 381,000 tona ve yün ipliklerin 36,500 tondan 26,000 tona düştüğünü zikredebiliriz. Binaenaleyh 1925 senesinde bütün dünya ihracat ticaretinde Büyük Britanyanın hissesi sadece yüzde 12,43 idi; halbuki Amerikanın ki yüzde 16,4ü bulmuştur.

İhracatta bu tenezzül bir çok maresşelerin Britanya ticaretine kapandığını gösterir. Geçen bir iki sene zarfında İngiltereye bu bapta ençok fütur ve yeis veren Avrupa maresşeleri olmuştur: bu maresşelerden birçoğu harbin bir netecisei olarak işтира kabiliyet ve kuvvetlerini kaybetmişlerdir. Bir taraftan

da bu marşelerden bazılarının imalâthaneler açarak kendi ihtiyaçlarını mümkün mertebe kendilerinin temin etmesi gayesini güttükleri görüldü ve fakat Britanya ticaretinin, Avrupada uğradığı darbeyi, müstemelkât imperatorluğu ile yapmakta olduğu ticaret sayesinde telâfi edebileceği zannolundu. Bazı vakayı bu ümidi teyit ve tekit eder mahiyettedir. İmperatorluğun metropolden, nüfus başına diğer memleketlerden fazla marşandiz aldığı şüpheden azadedir: 1926-1927 senesinde Yeni Zelanda nüfus başına 1838 franklık; Avusturalya 1256 franklık, Cenubî Afrika 493 franklık; Canada 348 franklık marşandiz satın almışlardır; buna mukabil Fransanın Büyük Britanyadan satın aldığı marşandizin nüfus başına isabet eden kıymeti 58, Almanyanın 56 ve Amerika Birleşmiş Devletlerinin 48 franktır. Müsadelî tarifeler, imperatorluk azaları beynindeki bu alış veriş daha muntazam ve daha müsmir bir hale sokmaktadır. Avrupada ve ya başka bir yerde çok alıcı bulamıyan, binaenaleyh fena satılan mensucat makineleri, elektriki makineleri, lokomotifler gibi bazı marşandizler Hindistanda, Avusturalyada ve Cenubî Afrikada çok iyi alıcı bulabilmektedir. Britanya ihracatının imperatorluğa sevkolunan kısmı, 1924-1925 senesi esnasında, bu ihracatın yüzde 38,5'ini teşkil etmekte idi. Britanya ticaretinin imperatorluk marşelerinde sağlamca tutunduğunu bize bu rakamlar göstermektedir.

Fakat bu hususta imperatorluğa tamamilе bel bağlamak yanlış olur. Zira, imperatorluğun, Britanya ticaretinin sadece üçte birini teşkil eden ticareti hiç bir zaman, metropol ticaretinin mütebakı kısmını müteessir eden vahim buhrana ilâç olacak derecede tekâmül ve inkişaf edemez. İmperatorluk ile yapılan ticarete, ancak Avrupa ticaretinin durgunluğu ile kabili izah olan bugünkü tezayüde rağmen, unutamıyacağımız bir şey varsa o da imperatorluk ticaretine Büyük Britanyanın bugünkü hissei iştirakinin her halde kırk sene evvelki derecesinden çok dün olduğudur. 1923 senesinde imperatorluk umumî ihracatının yüzde 36'sı Müttehit Kraliyete ait idi. Halbuki 1895 de imperatorluk, ihraç ettiği marşandizin, yüzde ellisini Büyük Britanya için ihraç ediyor idi. 1895 de İngilterenin ihraç ettiği marşandizlerin yüzde 52'si imperatorluğa mütevec-cihen yola çıktığı halde bugün (1923) bu nisbet sadece yüzde 38 dir. Bu tenakus, Dominyonların, Dominyonlara yakın oturan ecnebi milletlerin cazibesine tutulmalarının bir neticesidir. Bundan başka, bu imperatorluğu teşkil eden cüzülerin gerek nüfuslarının azlığından ve gerek bazı kısım ahalinin iştirak kabiliyetinin zâifliğinden ve gerekse bir gümrük duvarı arkasında sanayilerini tekâmül ettirmеği kasteden millî bir siyasetten dolayı da, imperatorluk marşesinin bel kabiliyetinin mahdut olduğunu da unutmıyalım. Birçok kimseler, imperatorluğun iktisadî vahdetinin temininin ham bir hülyadan ibaret olduğu fikrinden bir türlü vaz geçememektedirler. Bunların iktisadî prensibini şöylece ifade edebiliriz: «İngiltere, dünyanın hâlâ en büyük marşesi olan Avrupanın kapısındadır.»

Britanya sanayii — Haricî ticaretin uğradığı müşkülât Britanya sanayiini pek esaslı olarak müteessir etti. İhracat için ençok marşandiz hazırlayanlar buhrandan en çok mutazarrır olanlardır.

Büyük Britanyayı sınaî faikiyetinden mahrum eden bu buhranın menşei harpten pekçok evvelki mazide aramak gerektir. Evvelâ bazı sanayi, diğer sanayi şubesi aleyhine olarak, hudutsuz bir tekâmülüne şahit olduk. 1911 ile 1921 tarihleri arasında ebniye sanayii 103,000, ziraat 106,000, pamuk sanayii 32,000, beytî servisler 300,000 amele kaybetmiş idi. Buna mukabil yine aynı zaman arasında maden ocaklarının mevcuduna 162,000 çalışıcı; makine imalâtı, bahrî inşaat ve demir metalürjisinin ise mevcutlarına 323,000, kimya sanayii mevcuduna 65,000 amele ilâve olunduğunu görüyoruz. Harp biter bitmez ordu ve donanma için çalışan imalâthanelerde, normal ihtiyaçların pek fevkinde mal çıkarmâğa kabiliyetli bir yığın makine ve aletler kaldığı görüldü. Tabii bunların hiç biri, bir taraftan da haricî marşeler hesabına yapılan talepler gittikçe nadirleştiği için, tam randımanı ile çalışamaz oldu. Bu hale bir de şanjı düşük memleketlerdeki «enflasyon»nun «inflation» bir saman alevi gibi uyandırdığı sanayii de ilâve edebiliriz. Fakat korkulan daha eski ve daha derin sebepler olmasaydı bu geçici tehlikeler pek o kadar telâşi mucip olmayacaktı.

Uzun zamandanberi Britanya sanayii sanayileşmiş ve sanayileşmek üzere olan memleketlerin rekabetile karşılaşmıyordu. Bugün bu memleketlerin hemen kâffesi himayeci tarifeler sayesinde, az veya çok derecede şiddetli iktisadî bir müdafaa sistemi tatbik edegelmektedirler. Her tarafta gümrük resimlerinin, marşandizler kıymetinin mühim bir nisbeti derecesinde yükseldiği görülmüyor: Avrupa haricî memleketler için bu yükselme Amerika Birleşik Devletlerinde yüzde 37, Arjentine'de yüzde 29, Avusturalyada yüzde 27, Hinristanda yüzde 16'dır. Avrupanın yeni memleketlerinde ise nisbet şudur: Lehistanda yüzde 32, Macaristanda yüzde 27, Çekoslovakya'da yüzde 27, Yougoslavyada yüzde 33. Avrupanın büyük memleketlerinde bu artma: İspanyada yüzde 41, İtalyada yüzde 22, Fransada yüzde 21, Almanya'da yüzde 20 dir.

Bazı zaaf sebepleri de Büyük Britanyanın iktisadî bünyesinin kendisinden ve meşai şartlarından ileri gelmektedir. Britanya sanayii pek pahalıya mal çıkarır. Bu sanayi, yüksek masraflarından dolayı, Britanya ahalisinininkinden daha aşağı «standar of living»e malik milletler sanayiine karşı müessir bir surette mücadele edememektedir. Trade-union'un cebren kabul ettirdiği gündelikler daima yüksek bir nisbet muhafaza etmiştir ve hatta bu yüksek nisbetler pekçok defalar iktisadî vaziyetin hazmedemiyeceği bir dereceyi bulurlar. 1927 de ebniyeler sanayiinde, makine, mobilya imalâtında, matbaacılıkta, çiftçilikte yapılan bir anket bu şubelerde çalışanlara verilen gündeliğin Avrupada aynı şubede çalışanlarına verilen yevmiyeden çok yüksek olduğunu göstermiştir. Londradaki gündeliklerin nisbetini 100 müş'iresi ile irae edersek Amsterdamda buna mukabil 85-90, Berlinde 65-70, Pariste 55-60, Bruxelles ve Pragda 50-55; Roma ve Lodz'da 45-50 nisbetini buluruz. Britanya sanayiinde, bu gündelikler meeslesi, diğer yerlerdeki sanayi alemlerinde aynı sebeplerden dolayı çıkan ihtilâflardan daha uzun daha elim ve daha şümüllü ve halli müşkül ihtilâflar doğurmuştur. Son nesillerdenberi Büyük Britanyada grev-

lerin ardı arası gelmemektedir. Kaybedilen mesai günlerinin senelik vasa-tisi 1898-1905 de 4,300,000 iken 1906-1913 de 11,100,000'i ve 1919-1926 da 44,300,000'i bulmuştur. Bu halin ameleler için kaç liraya mal olduğunu he-sap edilebilmek mümkün bile olsa, gayri muntazam istihsal ve feshedilen marşeler cihetinden neye mal olduğunu sıhhatlı bir surette tahmin gay-rı mümkündür.

Metodlarının artık modası geçmiş bazı şekillerinden dolayı Britanya sanayii rakiplerine karşı fena vaziyette bulunmaktadır. Rasyo-nelleştirmek hiç bir yerde, Büyük Britanyada olduğu kadar menfi muka-vemetlere maruz kalmamaktadır. Maden kömürü ocaklarında en iyi ocak-lar ile en fena şartlar içinde çalışan ocaklar arasında bir ton kömürün istihsal masrafı farkı 6 ve 8 şiline kadar çıkar. Fena ocakları kapamak ve iyilerinden tam randıman almak herhalde daha hayırlı olur. Tatbikin-den uzun müddet kaçınılan bu çarei hal her halde bazı ocak sahipleri için artık zaruridir. Birçok firmaların ziyanına çalıştıkları çelikçilikte de, imalât-haneleri muayyen bazı tip lavhalar imalinde ihtisaslaştırmak ve marşenin si-parişlerini bu imalâthanelere, bunların ayrıldıkları ihtisas şubelerine göre tev-zi etmek her halde daha iyi olur. Böylece bu imalâthanelerin her biri, mahdut miktarda maddeelin «seri» halinde istihsalı için teşkilât kurmağa muvaffak olmuş olur. Pek çok ve bazıları da münasebetsiz yerlerde ve fena techiz edilmiş olan un değirmenleri için de böyle bir seleksiyon lâ-zımdır. Tiplerin istandarize edilmesi ve istihsalin temerküzü ile maliyet fi-atları azaltılmış ve bu suretlede, marşelerde, rakipler ile müsavi silâhlar ile mücadele edilmiş olur.

Büyük Britanyada, bir çok kimselerin, sanayiın şu vaziyetine, kondur-mak istedikleri bu endişeli teşhisde, sınıflar mücadelesinin eski mefhumu, tenkidî bir tetkik ve tahlilin gözünden kaçmamamaktadır. Patronlar ile a-meleler menafinin, esasında, birbirine zıt ve muhalif menfaatlar olduğu ve sermaye ile sai arasında tabii bir imtizaçsızlık mevcut bulunduğu artık umumiyetle üabut edilmiş noktai nazarlar değildir Büyük Britanya gibi, sermayenin beşte ikisinin küçük bir gruba ait bulunduğu bir memlekette (17,652,700 mülkiyet sahibi yekûnu üzerinden 48,800) her halde mülkiyeti daha iyi tevzi etmek ve bu işe ameleli mesai, temettü ve aksiyon'ları tev-zii şeklinde iştirak ettirmek bize hayırlı bir teşebbüs olur gibi görünmekte-dir. A. B. D. de sınaî büyük teşebbüslerin sermaye mülkiyetlerinin, birçok amele beyninde tevezzüü sermayelerin vâsi bir miktarda olan temerküzünü tevzin edebileceği gibi, mülkiyetin intişarını ve bir amele kapitalizminin teş-kilini teshil de Britanya sanayii için bir emniyet supabı olabilir. Herhangi bir hal çaresi elbette bulunacaktır. Fakat tasavvur olunan çareler da-ha ham meyva halindedir. Biz bunlar olgunlaşınca kadar Britanya bü-yük sanayiinin bugün ne halde olduğunu gözden geçirelim.

Maden kömürü snaayii — Kömür, Britanya ekonomisinin temel ta-şıdır. Britanya amelesinin onda birini kömür çalıştırır; imalâthaneler iş-

leten, vapurlara hamule temin eden yine o dur. Halbuki buhranın en büyük kurbanı da yine kömür sanayiidir.

Bu buhran ancak kömür ihracatının (dışarıya satılan kömür) düşmesiyle ölçülebilir. Bu ihracat Viktorya zamanı saltanatından muharebenin arifesine kadar daima artmaktan hâli kalmamıştı: 1886 da bu ihracat sadece 22 milyon ton idi, 1913 de ise 99 milyonu bulmuştu ve bu miktardan 15,900,000 tonu Baltık memleketlerine 25,900,000 tonu Şimal denizi memleketlerine, 17,200,000 tonu da Garbî Akdeniz memleketlerine gitmekte idi. Pek manidar olan bir vakıa da, 1913 de, Büyük Britanyanın, Almanyanın ithal ettiği kömürün yüzde 90'nını ve Berlin şehrinin kömür ihtiyacının da dörtte birini temin etmesi idi. Halbuki 1913 denberi, müstesna bir hal irae etmiş olan 1923 senesini nazarı dikkate almayacak olursak, bu ihracatın 1925 de 71,500,000 ve 1927 de 72,000,000'ne düştüğünü görürüz. 1913 senesine nazaran Baltık memleketlerine doğru giden ihracat yarı yarıya ve Şimal denizi memleketlerine giden bir çeyrek, Garbî Akdenize giden üçte bir nisbetinde ve Şarkî Akdenize müteveccih olan yarıdan aşağıya, Cenubî Amerikaya oaln da üçte bir nisbetinde düşmüştür. Aynı zamanda Büyük Britanyanın Norveçe verdiği kömür yüzde 92 den 83'e, İsveçe verdiği yüzde 87 dan 75'e, Felemenke verdiği yüzde 18 den 13'e İtalyaya verdiği yüzde 86 dan 57'e, İspanyaya verdiği yüzde 41,5 dan 24'e, Şiliye verdiği yüzde 33 den 20'e, Brezilyaya verdiği yüzde 86 dan 68'e düşmüştür. Bu hal, Britanyanın muazzam ekonomi binasını tutan temel sütunlarından birinin müterakki bir surette çatlaması demektir.

Kömür ihracatının daima gerilmesini mucip olan sebeplerin hemen kâfesi maattessüf muvakkat olmaktan ziyade daimî sebepler gibi görünmektedir. Evvelâ kömür cihetinden fakir olan memleketlerin imdatlarına çağırıldıkları diğer enerji membaları, İngiliz kömür ihracatına rekabet etmektedir. Saniyen Avrupada (Felemenk, İspanya, Fransa), Asyada (Japonya, Hindistan, Çin) ve Avusturalyada maden kömürü ocaklarının gösterdikleri inkişaf ve tekâmül ve bittabi bunun bir neticesi olarak da mahallî kömürlerin Britanya kömürünün yerini alması da, bu ihracatı azaltan müessirattandır. Bu ihracatın düşmesine diğer bir sebep de, İngiliz maden kömürü amelesinin verdiği randımanın azalmasından ve birçok kömür ocaklarının arkaik usullerle işletilmesinden dolayı Britanya kömürünün maliyet fiatının yüksek olmasıdır. 1913-1925 senesi arasında Ruhr maden amelesinin senelik randımanı sadece 284 tondan 275'e düştüğü halde İngiliz madencisinin randımanı 260 dan 217'e düşmüştür.

Büyük Britanyada işleyen kömür kuyuları içinde az randımanlı ve çok derin olanları ziyadedir. Hücre noktalarındaki ocakların birleştirilmeleri ve bu gibi ocakların işletilmesinde büyük şirketlere havalesi ve pek çok açık veren ocakların kapatılmaları suretleriyle işletmeyi tanzim etmek icabeder. Meselâ gündeliklerin mütemadiyen azaltılmasına rağmen Notttinghamshire havzası ocakları ziyana çalışmaktadır. Yalnız Rotherham distriktinin açığı 1928 temmuzunda 65,000 ingiliz lirasını bulmuş idi; 3000 madenciye yol verildi; hatta kömür çıkarılması haftanın üç gününe hasredil-

mig olan dort ocağın dahi kapadılması mevzuu bahstir. Aynı ihtiyaç ve aynı tedbirler Durham Cenubunun birgok ocaklarında da kendini zaten gostermigti. 1 haziran 1925 den 30 temmuz 1928'e kadar 1112 kuyu tatili faaliyet etmişti, bunların içinden 362 si de tamamen terk olunmuştur. Goze çarpan hakikat gudur ki: Britanyanın asırlardanberi igletilen bazı komur havzaları, daha genç komur havzalarına nisbetle, tabiatile, daha çok masraf ve daha çok emek ve zahmet ile komur vermektedirler.

Metalürji — Britanya metalurjisinin bünyesine ariz olan «anemi» ve zaıflık bu sanayi gubesi mahsullerinin, hariçte, satımda gordugii müşkülâtıdır. Demir ve çelik mahsulâtının ihracatı 1913 de 5,000,000 milyon ton (bir ton 1016 kilogram hesabile) kadar idi. 1925 de bu ihracat 3,731,000 tona düşmüştür. Afrika margesi mustesna olmak üzere diger bütün marşeler fngiliz metalurjisi mahsulâtına karşı kismen kapılarını kapamıştır. Avrupa marşesi vaktile 1,213,000 ton ithal ederken bugün sadece 720,000 ton satin alır; Simali Amerika ithalâtı 364,000 tondan 266,000 tona düşmüştür. Asya, fngiliz metaliirjisi mahsulâtının en büyük miigterisidir. Buna rağmen ithalat 1,405,000 tondan 1,120,000 tona düşmüştür. Mamafih her geye ragmen Aksai Sark, İngiliz metalurjisi için büyük bir mahreg olarak kalmıştır.

Bu derece miisait tabii şartlara malik olan bu büyük metalurijinin uğradığı akibet ve buhran hayreti mucip olabilir: Kok yapmağa çok iyi yarayan ve denize yakın ocaklar; dunyanln en iyi demir ocaklarından en ucuza gelen vasıtalarla cevher nakli. Fakat metalurji, harbin kendisine miras bıraktığı bazı şeylerden muteesirdir. Mesela harpten sonra elde kalan ve biraz yukarıda zikrettigim gibi normal bir randıman için fazla olan ve bi-naenaleyh tam randımanı ile çalışamıyan makine ve tesisat; 1925 de 461 kalhaneden sadece 149u igliyordu. Hatta boylece azaldığı halde bile yine sanayi (yani metaliirji saanyii) bütün yaptığını pek büyük bir müşkülâta satabiliyordu Bu gubeyi evvelâ, taraf taraf kurulmakta olan milli sanayiın (Avrupa; Hindistan, Avusturalya, Brezilya) rekabeti sarsmıştır; saniyen sermayelerin nadirlegmesinin bir neticesi olarak çelik ve makine taleplerinin azalması da bu kısım sanayii hırpalamıştır; Britanya metalürjisini kansızlığa düşüren diger bir amil de bu metalurijinin Lorraine ve Ruhr metalurji sanayii misilli modern techizata malik olmamasıdır; mamulât, devamlı ve kuvvetli bir ihracatı besliyebilmek için ne kâfi derecede müte-merkezidir ve ne de kafi deercede standartlaştırılmış ve ne de kâfi derecede teşkilât görmüştür.

Bahri ingaat tezgâhları da korkunç bir buhran geçirmektedir. Harbin nihayetinde dünya filosu, harbin ewelki tonolâto hacmindan yüzde elli fazla bir hacım irae ediyordu. Halbuki nakledilecek mahsulâtın hacmı bu nisbette artmış değildi. Tabiatile tezgâhlara gelen sipariglerin arkası da bir dereceye kadar kesildi. Bundan başka hükümetler tarafından resmen yardım goren ve himaye edilen ecnebi tezgâhlarının rekabeti günden gune derecsini arttırıyordu. Zaten bu ingaat tezgâhlarının herbiri de, kendi kendisinden, hergün meydana getirilen terakkiyati takipteki beta-atten ve motörlü gemi inşasında gosterilen teehhürden dolayı, şikâyetçi

idi. 1925 de Britanya bahri inşaat tezgâhlarından çıkan gemiler o sene dünyada şuya indirilen gemiler tonilâtosunun yüzde 49,5'ini irae ediyordu. Halbuki 1911-1913 seneleri esnasında bu nisbet yüzde 61,5 idi. Yapılan gemiler, 1925 senesinde, tezgâhlara 5,522,000 ingiliz lirası getirmişlerdir. (1911-1913 senelerinde 7,906,000 ingiliz lirası). Makineler inşaatında aynı rüc'atı aynı durgunluğu, görüyoruz. Makineler ihracatı hususunda Büyük Britanya pek geriden Amerika Birleşme Devletlerini takip eder. 1928 senesinde A. B. D. bütün dünya makine ihracatının yüzde 48 ini temin ettiği halde Büyük Britanya bunun sadece yüzde 34,4'ünü vermiştir. Her tarafta, lokomotif, çelik kablo ve hatta dokuma ve bükme makineleri gibi ecnebi metalarının, Britanya marşandizlerinden daha pahalı olarak satıldığı haber verilmektedir.

Pamuk sanayii — Mamul pamuk ihraç eden bütün dünya memleketleri içinde Büyük Britanya hâlâ bu metanın en büyük ihracatçısıdır. Pamuk metaları Britanya ihracatının yüzde 21'ini teşkil eder. Bu azametli binada dahi çatlaklar, rahneler müşahede olunmaktadır.

Kumaş ihracatında 1913 ile 1926 arasında yüzde elli bir noksanlık kaydolunmuştur. Mısır pamuğuyla yapılan iplikler müstesna olmak üzere, iplikler ihracatında da tenezzül vardır. Büyük Britanyanın bu sanayi şubesinde de mevkii sarsılmaktadır. 1909-1913 senelerinde, cihanda ihraç olunan pamuklu kumaşların yüzde 70'ini İngiltere veriyordu, bugün (1923-1925) bu nisbet yüzde 50,5'e düşmüştür. Bilâkis pamuklu kumaş ihracatçılarından bazı devletlerin, dünya pamuklu kumaş ihracatında işgal ettikleri nisbetler yükselmiştir: Amerika Birleşmiş devletlerinin ki yüzde 4,4 den 5,8'e, İtalyanın ki yüzde 5,6 dan 8'e; Japonyanın ki yüzde 1,3 den 11,5'e fırlamıştır! Büyük Britanyada 1923-1925 de pamuklu kumaşlar ihracatı harpten evvelki ihracatın sadece yüzde 76,5 ini irae ettiği halde Japonyada aynı ihracat harpten evvelki Japonya ihracatından tam yüzde 814 ziyadedir! Britanya sanayiine bu hususta en çok kapanan marşeler kendisinin en çok muamele yaptığı Çin ve Hint pazarlarıdır. Aksayi Şark 1913 senesinde Büyük Britanya bez ve kumaş (pamuklu) ihracatının yüzde 61,6 sını çekmişler. 1925 de ise aynı yerler bu ihracatın yalnızca yüzde 41,9 ni çekmişlerdir.

Britanya imalâthaneleri tam verimleri ile çalışmamakta olup «short time»'i (yani günde az saat, haftada az gün çalışmak) tatbik etmektedirler. Bu imalâthaneler 1912-1913 senelerinde bütün dünya da sarfolunan pamuğun yüzde 18,7 sini istihlâk ederlerdi. 1928 de ancak bu sarfiyatın yüzde 11,6 sını yutabilmişlerdir. Bütün bu sukutu hayal esas itibarile ecnebi rekabetinden ileri gelmektedir. (İtalya, Japonya, Hindistan, Çin). Büyük Britanya mensucat sanayii, bu memleketin dünya marşesine döktükleri harcı alem marşandizle hiç bir zaman mücadele edemiyecektir. Şüphesiz bu sanayi tebeddül ve tekâmül görmek suretile ince metaller meydana getirmek yolunu tutmuştur. Fakat ne olursa olsun İngilterenin pamuklu mensucatta işgal ettiği mevki düşmektedir. 1913 de Büyük Britanya

cihan broşlarının yiizde 38,8ine malik idi. Bugün (1927) ancak yiizde 35'ine maliktir.

Britanya sermayesi — Asırlarca toplanan kârların semeresi olan muazzam bir sermaye ihtiyatı, Britanya ekonomisi çatısının desteğidir. Fakat dünyayı değiştiren tekâmül, bu enerji membaını da olduğu gibi bırakmadı. İstatistikçilerin hesaplarına göre, Büyük Britanyanın milli varidatı 1900 senesindenberi nüfus başına yiizde ~~beş~~ tenakus etmiştir. Tenakusa uğramış ve biriktirilebilecek olan bu azalmış varidatın nisbeti yiizde 12' ye inmiştir. (Harpten evvelki senelerin yiizde 16'sı yerine).

Britanya tasarrufunun bu açığı Britanyaya olan ithalatın artmasından dolayıdır. Memleket, kendi seviyesini yükseltmekten biran fariğ olamadığından, ecnebi diyarlardan istihlâk için daima artan bir nisbette gıda maddeler satın almaktadır. Büyük Britanya daha az iptidai madde ithal etmekte ve daha çok mamul madde ve bundan da daha çok yiyecek, içki ve tütün satın almaktadır. Binaenaleyh, ticari muvazeneye gayri miisait olan unsurların ~~çoğaldığı~~ görülüyor: 1913 de ithalatın ihracata olan tefevvütü 134 milyon ingiliz lirası idi. Bu fark 1925 de 394 milyon ingiliz bulmuştur. Filvaki muvazenenin ~~açığı~~ ecnebi memleketlere yatırılan sermayenin geliri, deniz nakliyeciliğinden ve ticari komsuyonculuktan mütevellit kârlar gibi pilânçoda görülmeyen unsurlar tarafından kapatılmaktadır. Fakat hazinenin eli altında bulunan nakit fazlası 1913 de 180 milyon ingiliz lirası iken 1925 de 50 milyon ingiliz lirasına inmiştir; 1926 da bu nakit fazlasının büsbütün erimiş olması melhuzdur.

Tasarrufatın azlığından ecnebi memleketlere ~~yatırılan~~ sermaye miktarı da miiteessir olmuştur. 1926-1927 senesinde ihraç olunan sermaye harpten evvelki normal bir senede ihraç olunan sermayeden tam 100 milyon ingiliz lirası noksandır. Büyük Britanyanın dışarıya borç vermek kudreti de zaıflamıştır.

Sermaye ihracatı Britanya ticareti için bir bolluk ve yenilenme membaı teşkil eder. Aceba bu memba, Britanya ekonomisi için bir tehlike teşkil etmeden kuruyabilir mi? Bazı .economiciler bunu tastik etmekte ve tehlike teşkil etmeden koruyabileceğini iddia eylemektedir. Liberal fırkası tarafından yapılan ankette münderic şu satırlar gayet manidardır. «Tasarrufatımızın memleketteki teşebbüslere yatırılması ve eski sanayiimizi islâha ve yenilerini kurmağa tahsis olunması şayanı temennidir. Britanya mesaisi ile memzuc tasarrufatımız semeresinin Londranın harap ve sefil yerlerini yıkmağa ve Midlands'larda otomobil yolları inşa etmeğe hasretilmekten ziyade gidip meselâ Rio de Janeiro'yu güzelleştirmesinin milli servetimizi daha ziyade cogaltacagma inanmak her halde bir hatadır. Her halde milli menfaatımız bu kadar servetin ilanihaye ihracına devam olunmasında değildir.»

Büyük Britanyanın ~~adam~~ cihetinden olan **zenginliği** — Bir memleketin iktisadî hali demografik vaziyeti üzerine tesir icra eder. Çok nüfuslu ve nüfusu artan bir memlekette, bütün insanlar ancak iş olursa yaşayabilir.

Diğer taraftan memlekette kâfi derecede iş yoksa, iş bulamıyan adamları ne yapmalı? İşte bu halden, yani ekonomi ile demografyanın münasebetlerinden doğan iki vahim mesele ortaya çıkar: İşsizlik ve muhaceret.

İhracatı besleyen sanayilerde hissolan darlık, Britanya sanayiinde, rakamları akılları durduran bir işsizlik tevhit etmiştir: bu şekil ve bu derecedeki halile bu işsizlik şüphesiz, ekonomi âleminde çok yeni bir hâdisedir. 1921 yazındanberi işsizlerin miktarı hiç bir zaman milyondan aşağı düşmemiştir ve bazen 1,400,000'ni bile bulmuştur. Bu afetle, bilhassa 1928 haziranında yalnız kendi başlarına 720 bin işsize inalık olan ~~beş~~ büyük ihracat sanayii musaptır. 1927 tegrini sanisinde, komurculukta kullanılan amelenin yüzde 36,27'si, metalurjide yüzde 26,5'i, makine imali sanayiinde yüzde 13,5'i, bahri inşaat sanayiinde yüzde 26,7'si ve nihayet yun ve pamuk sanayiinde yüzde 21,4'ü işsizdi. İşsizliğinde bir coğrafi tevezzuu vardır. Portsmouth'u Washa'a raptedecek bir hat çekilirse İngiltere iki mintakaya ayrılır: Cenubi-Sarkide, işsizliğin, 1927 kanunusanisinde, çalışan erkek amelenin sadece yüzde 6'sını miiteessir kıldığı Tamise havzası ve Londra mintakası; Şimali-Garbide, aynı tarihte, işsizliğin, çalışan unsurun yüzde 16'sını musap kıldığı Midlands, Galler meınleketi ve Siyah İngiltere; halbuki ihracat için çalışan sanayiler de coğrafi noktai nazardan Şimali-Garbide, toplanmış bulunuyorlar. Onun içindir ki işsizliğin de bir tevezzüü coğrafisi vardır dedim.

Bu işsizlik afetini, harp ve sari hastalıklar afetleri ile mukayese etmek her halde mübalâğalı değildir. İşsizlik milli ekonomi için bir felâket tir ve amelenin zamanının heder ve ziyan olmasını mucip olduğu gibi (1924 senesinde amele tam 56 milyon hafta kaybetmiştir) işsizlere verilen tazininattan dolayı da, millet hazinesi tukenir ve adeta dokuz İngiliz tabası, onuncu İngiliz bedava beslemek için miisterek bir vergi vermeğe mecbur olur. Ve bu hal istikbal için de iktisadî bir haraplık tehlikesi demektir. Yetişmiş ameleler, san'atlarının kendilerine yarın da ekmek parası getireceğinden artık emin degillerdir. Yeni amele alınmamakta ve yeni çırak yetiştirilmemektedir, bulunduğu işte hir terakki, bir istikbal görmeyen işçinin elit kısmı ~~çökmek~~ üzere bulunan sanayiden halile uzaklaşmaktadır; hatta mutahassıs işçiler, bazen hicret etmekte ve bir milletin bir kere kaybetti mi bir daha herhangi bir bedel mukabili olursa olsun satın almayacağı ve bulamayacağı tecrube ve gorgiyyu de beraberlerinde Amerikaya götürmektedirler. Bir muktesidin pek orijinal bir buluş olarak dediği gibi işsizlik el emeginin (main d'oeuvre) stoklanmasıdır. Her halde el emeği stoku yapmaktan ise margandiz stoku yapmak daha iyi ve kârlıdır. «El emeği stoklanması herhalde çok tuzluya mal olmaktadır, zira hakikatta işsizlere verilen tazminat, yine bilfiil ameleler tarafından meydana getirilen mamul maddeleri ezen bir yükür. Bu stoklanmanın doğurduğu diğer bir felâkette, kuvvetlerini müfit bir surette kullanmak ve bu suretle ekmek parasını çıkarmak imkânından mahrum olan insan kütlelerinin, isteristemez derece derece ~~sukutudur.~~»

İşsiz ameleleri ne yapmalı? Unutmıyalım ki, sadece kömürcülükte, bir

daha işe başlamak ümidi büsbütün kaybolmuş olan 200 bin madenci amele vardır; diğer bir 200 binde daimî bir surette açık veren ocaklarda çalışmaktadır ve bunlarda vaziyetlerinden emin değildirler. İssiz ameleleri bir mıntakadan diğer mıntakaya nakletmeyi ileri sürenler oldu; bu tedbir, her halde bu tedbiri aldırان fenalıktan, daha çok fena bir çaredir, zira hiç işsiz olmıyan veya az işsiz olan sanayilerin kendilerinde de mevcutlarından daha fazla ameleye yer yoktur. Bazı kimseler de işsiz ameleye iş temin ve hiç olmazsa bu suretle yardım edebilmek için bazı işler açılması fikrinde bulunmuşlardır; bu husus için 200 milyon ingiliz lirası angaje edildiği halde ancak işsizlerden 75 bin kişi meşguliyet bulabilmiştir. Bir de muhaceret vardır.

Harbi umumiye kadar, muhaceret, Britanya nüfusunun fazlası için bir emniyet supabı teşkil etmekte idi. Harpten beri de aynı vazifeyi görmekte berdevamdır: 1921 den 1925 senesine kadar, 134,448'i mütehasşis amele olmak üzere (bunların içinden 58,533'ü metalürji işçisidir), 18 yaşından yokarı 394,395 erkek, muhacir olmuştur. Bu gidişler sayesinde ki işsizlikteki gerginlik biraz gevşeye bilmıştır. Fakat işsizlerin adedini göz önüne getirecek olursak bu muhaceret, herhalde, pekaz bir safra atmak demektir. Acaba muhaceret arttırılsa, hatta teşvik bile olunsu? Fakat Britanya cemiyeti hiç bir zaman bugünkü derecede olduğu kadar muhacerete müteasi görünmemiştir. İki altışar senelik muhacir miktarını mukayese edersek birinci altı seneye nisbetle ikinci altı senedeki muhacir miktarının düştüğünü görürüz: 1907 den 1913'e kadar 2,737,000 muhacir; 1920 den 1926 senesine kadar 2,004,000 muhacir. Zaten ameleler aldıkları işsizlik tazminatı sayesinde ancak mecbur oldukları zaman ve adeta cebirle hicrete rıza göstermekte ve bu zarureti mümkün mertebe uzaklaştırmaya uğraşmaktadırlar. Bundan başka işsizler, Dominyonların istediği muhacir tipi değildirler. Dominyonlarda da şehirler gırtlığına kadar ahali ile dolmuştur ve vaziyet işba haline gelmiştir; şehir amelesine ihtiyaçları yoktur. Onlara ençok lâzım olan zürradır. Halbuki Büyük Britanyada en mefkut olan şeyde çiftçidir. Filvaki 1928 senesinde binlerce işsiz hasat için Canadaya gittiklerini gördük; fakat bunların hepsinin kafasının içinde tekrar anavatana dönmek arzusu saklı idi.

Mamafih, metropol ile Dominyonlar arasında muhacereti daha iyi bir anlaşma ile tertip etmeği düşünenler yok değildir. Zaman da müsait gibi görünüyor. Dominyonların beşeri sermayeye ihtiyacı vardır. Metropolün ise çok adamı vardır. Muhaceretten istifade edecek olan Dominyonlar, kolonları, - bu yetişmiş işçiler gittikleri yere çıkar çıkmaz orası için hemen bir istifade nusuru teşkil edeceklerinden - çekmek için herhalde daha çok fedekârlık yapmalıdırlar. Bir taraftan, metropol da, bu muhacirleri, müstemlekelerde görecekları işler için hazırlamalı, terbiye ve bu işler hakkında onları tenvir etmelidir.

Britanya ziratı — Britanya servetinin ananevî unsurlarının sarsılmağa başladığı şu esnada, bütün ümitlerin ziraata, sınaî ihtilâlin bu büyük mağlûbuna dönmesi gayet tabiidir. Artık bugün Britanyada herkes

birbiriinden, besleyici toprağa dönmenin zamanı gelip gelmediğini sormaktadır. Elyevm, hepimizin malûmudur ki ziraat, Britanya ekonomisinde ancak madun bir rol oynamaktadır. Ziraî istihsalın kıymeti, istihsal olunan maden kömürü kıymetinden biraz yüksektir. Ziraattan geçinen ahalinin miktarı kömür ocakları amelesi miktarından biraz fazlacadır. Toprağın üstünün yetiştirdiği, ancak birkaç ay millî istihlâki besleyebilir: Büyük Britanya istihsal ettiği gıdaî unsurların iki mislinden fazlasını ithal etmek mecburiyenidedir. Metropol pamuklar satarak kazandığı para kadar bir parayı hayvan ve et almak için sarfeder. Büyük Britanyada toprağa sarfedilen mesai, kendisinden beklenileni vermemektedir. Liberal fırkası, bir raporuna, «aşağı cinsten ve İngiliz topraklarının ancak dörtte biri bir toprağı ile Danimarka 56 milyon ingiliz liralık ziraî mahsulât ihraç edebilmektedir. Halbuki İngiliz ziraatının umumî istihsalı 225 milyon ingiliz lirasını geçmez» diyor.

Aceba Britanya ekonomisinde ziraatın oynadığı rol ehemmiyetleştirilmezmi? Memleketi, sinai ihtilâldenberi takip ettiği yola zıt bir yola sevkedecek olan bu tekâmül, şimdiye kadar manufaturaya ve ticarete pekçok şeyler feda etmiş olan bir memlekette herhalde yeni yeni müvazene atileri açacaktır. Müstakil ve müreffeh bir çiftçi sınıfının ihdası her halde Büyük Britanya ziraî terakkisinin birinci şartı gibi görünmektedir. Çiftçilere, gerek işledikleri toprakları, arazi kıymetinin artmasından mütevellit kârları kendilerine alıkomak kanaatını bahşedecek tarzda uzun müddet üzerinden kiralamak ve gerekse küçük eshabı arazi sistemini (küçük mülkiyet) inkişaf ettirmek suretile toprağı, çalışanlara temin etmek lâzımdır. Bazı kontelerde müteaddit kanunlar bu son tekâmülü daha şimdiden hazırlamıştır. Küçük arazi küçük işletme ile karışmaktadır; küçük arazi bir familyanın malikânesidir, kırlarda köylü yuvalarının teşekkülünü teshil eder ve onları toprağa bağlar. Hiç şüphe yok ki, küçük eshabı arazi sisteminin ihdası ile herhalde bazı kırların nüfusunu boşaltan akınların durduğuna şahit olacağız. Yalnız Oxford konteliğinde 1871 senesinde 27,000 olan ziraî nüfus 1921 de 17,000'e düşmüştür; ziraî amelelerin miktarı ise 20,000 den 10,000'e inmiştir. Şimdiye kadar yapılan tecrübeler, küçük arazi sistemi teşkil olunmak suretile kırlar ahâlisinin artırılması mümkün olabileceğini göstermiştir. Lincoln -konteliğinin **small holding**'lerin yaratılmış olduğu 3 Paroisse'inde 1901 ile 1921 seneleri arasında, ehalinin miktarı % de 8, 9 ve 13 nisbetinde artmıştır. Bu nüfusu artan 3 paroisse ile Suffolk'un arazi rejiminin değişmediği 3 paroisse'sini mukayese edebiliriz. Bu paroisse'larda bilâkis nüfus nisbeti yüzde 21, 23, ve 25 eksilmiştir.

Diğer bir çok memleketlerde olduğu gibi, burada da, ziraat ancak masaisini ve marşelerini ekonomilice teşkil etmek suretile terakki ettirilebilir. Küçük zurra memleketi olan İrlandada yapılanı, hatta bir küçük arazi sahibi sınıfı teşkil etmeden evvel, Büyük Britanyada da yapmak lâzımdır: ziraî kredi ile toprak işlerine bu kabil işlerde mefkut olan sermayenin bahşı; satış kooperatiflerinin tekâmülü ve mutavassıtlara edilen masrafların tenzili ile zurraî mahsulâta iyi para getirici mahreçlerin temini, Zira bazen tevzi masrafının satış hasılatının 3 de 2 sini yediği vakidir.

Memleketin iktisadî şeraitinden endişeye düşülen Britanya mahafilinde, vâsi miktarda ve inkişafı tam halinde bir ziraat sistemi kurmak hususunda kuvvetli cereyanlar belirmektedir. Bu kabil bir tekâmül, kırsal akınına ve beldî konjesyon'a nihayet vereceği gibi iştira kuvveti artmış bir köylü sınıfının teşkiline de hadım olur. Böyle bir sınıfın ihdası ve bundaki iştira kabiliyetinin çoğalması ise mamul maddeler mahreçlerinin genişlemesi demektir; bundan başka böyle bir tekâmül, millî istihlâke daha fazla yardım edecek olan zirai bir istihsalin tekâmülünü de mucip olacak ve bu suretle de ticarî muvazenedeki gayri müsait unsurları azaltacaktır. Fakat mesele Avrupanın bütün ihtiyar memleketlerini alâkadar eder. Derin bir surette sanayileşmiş bir memlekette acaba toprağa, tarlaya avdet hatırlanabilir mi? Zirai ekonomi ihya olunabilir mi?

Yazan: A. Demangeon

Çeviren: A. Macit

Annales de géographie No. 211, 212

15 kânunusani - 15 mart 1929; sahife: 10-25, 97-112
